

מתיקות הפרשה ♦ פרשת בשלח

א

בעזשה"ת

פרק א' אופן קריעת ים סוף

בקשה

אל כבוד הלומדים החשובים, נתחיל דברינו בפרשתינו בפרט אחד, אשר אחר ששאלנו הרבה ת"ח ולומדים נתברר שדבר זה אינו ברור כל כך, ועד שידינו מגעת לא מצינו מי שמיחד כל דברי חז"ל בזה על פונדק אחד, על כן כתבנו רק ראשי פרקים מזה, ואדרבה מי שיש לו איזה הערה או הארה, נא להודיענו בתודה למפרע.

אופן קריעת ים סוף

והוא דיש לעיין אצל קריעת ים סוף, כיצד נעשה הנס, האם נבקע כל המים עד התהום, וכמו שנראה לכאורה מן הפסוקים, דהמים שהיה מתחתם נעשה להם לחומה מימינם ומשמאלם, אלא שלפי זה יש לעיין היאך ירדו למטה.

נשאר מים מתחתיהם ונקפאו כדי שלא יהיו צריכים לירד לתהום

והנה באמת מצינו בדברי החזקוני (יד כא) שכתב לפרש, ויבקעו המים, משמע עד קרקעיתו של ים, וכתוב אחד אומר קפאו תהומות בלב ים דמשמע שלא נבקעו לגמרי, אלא ים זה גדוש הוא, ואילו לא נבקעו המים כלל, הוצרכו ישראל לטרוח ולעלות למעלה, ואם נבקעו לגמרי, הוצרכו לירד עד תהום, לפיכך נבקע הגודש דתילתא הוי, ונעשה לישראל חומה מזה ומזה, ושתי הידות קפאו, היינו בלב ים, מה לבו של אדם בשליש גופו, אף המים בשלישם קפאו, וכשעברו ישראל בים, לא הוצרכו לעלות ולרדת, כי המים שוים לארץ, והוא שיסד הפייט, פונו כאן וכאן שלישי רום מימות, צועו הנותרים למדרס פעמות וכו'. וכן כתב בקיצור בדת זקנים (טו, ח').

וכדבריו מצינו בדברי המכילתא דרבי ישמעאל (בשלח שירה ו' ב'), קפאו תהומות בלב ים, עשאן כמין כפה, בלב ים, היאך, לבו של אדם נתון משני חלקים ולמעלה, כך קפא עליהם הים משני חלקיו ולמעלה וכו', והאריכו שם במפרשים.

חלק שלישי העליון נקפא ושאר שלישים תחתיו נשאר מים

ובמרכבת המשנה כתב לפרש דרך חלק שלישי העליון נקפא, אבל שני שלישי התחתון היו מים, וכתב לבאר בטעם הדבר¹.

ובעץ יוסף כתב לפרש, כי אלולי היו המים נחרבין ונכרתין עד קרקע הים, היה להם טורח גדול לירד לעומקה של בור המים, כי שולי הים עמוק, לכן הפליא הקב"ה חסדו ונפלאותיו בקע גבהו של ים עד שלישי בעמוק של ים, ר"ל שבקע מי הים משני חלקיו ולמעלה, וגזר אותם לגזרים כמין חומה מימינם ומשמאלם, אבל המים התחתונים שתחת שלישי העליון עד קרקע הים, נקראו ונתייבשו לדרוך דרך עליהם, ומציין לדברי הגר"א המובא להלן.

וכן כתב במדרש תנחומא (ז'), עשאן כמין כפה בלב ים, היכן לבו של אדם נתון משני חלקים, כך קפא עליהם הים משני חלקים, וכעין זה כתב במדרש רבה נשא ט יד עיי"ש.

וכן מצינו במדרש בחידוש שמונה החמשים מכות שלקו על הים, וכתב, עוד היו נכשלים (המצריים) במרוצתם ונופלים על פניהם, כי הנה לישראל נעשה הים כדרך סלולה, שנאמר ויוליכם בתהומות כמדבר, וזה כי הים גבוה מארץ, שנאמר (עמוס ה' ח') הקורא למי הים וישפכם על פני הארץ, וגם הוא עמוק כמצולה, ולפי זה החלק הגבוה, גבה ונעשה כאהל, שנאמר נקבת במטיו ראש פרזיו, וכן ראשי תיבות וישם א"ת ה'ים ל'חרביו, הוא אהל, והיו מים שלא נקפאו, ותחתית הים עד שוה אל הדרך נקרא ונקפא, כמו שנאמר

קפאו תהומות בלב ים, נמצא שלישראל היו להם מים מן הצדדין ועל גביהם, ותחתיהן רצפה של גליד כדרך סלולה, ומשעברו ישראל, נשבר הגליד לחתיכות, ובלכת המצריים עליהם, היו נוגפים באבני הגלד ומשתברים וכו'.

וכן כתב באור החיים הק' (יד כא), ויט משה את ידו, הגם שאמר הכתוב ויולך ה' וגו', וישם את הים לחרבה, לא שם לחרבה אלא מים העמוקים, כדי שלא יבקעו כל מי הים ויצטרכו ישראל לרדת למעמקים ויאריכו בהליכה וביגיעה, ולזה הקדים 'רוח קדים' לקפות עמקי המים, והוא אומר קפאו תהומות בלב ים, וחלק שלא נקפא נבקע, ואם לא היה טעם זה, לא היה צריך לרוח קדים².

וכתב, ויש לדעת אימתי היתה נטיית ידו של משה, אם בתחלת הלילה אם בסופו, והנה משטח הכתוב מוכח כי קודם היתה, וקשה דאם כן אין היכר לקריעת ים סוף שהיתה על ידי משה, על כן מוכרח לומר שפרשו הכתוב הוא ויט משה וגו' וכבר הולך ה' וגו', וישם את הים לחרבה, ולזה כשנטה ידו, בקעו המים, וכפי זה תכף לנטיית ידו, נבקע הים, וזה מוכן למה שפרשתי בפסוק מה תצעק אלי, שלא נטה ידו אלא אחר נסיעת ישראל, ותיכף לכניסת ישראל לים נטה ידו ובקעו, (הפי' לפירושו שבתחילה הרוח קדים הוביש מי הים התחתונים, ושוב כשנטה משה את ידו אז נבקע המים העליונים להיות להם כחומה).

או ירצה אומר וישם את הים לחרבה, פרוש, כל מי הים נגלדו, ובנטיית יד משה נבקעו המים הגלודים כשיעור שלא יצטרכו לירד לעמקי ים, ולעולם רוח קדים שם כל מי הים לחרבה, (פי' שמתחילה נעשה כל המים לגליד, וכשנטה משה את ידו עשה חלק הליון כחומה), וראשון עיקר.

נעשה פרווין פרווין כדי שלא יכשלו בהליכתן

ובמכילתא (ויהי ד' א') כתב נעשה פרווין פרוויו וכתב שם בפי' שבות יהודה, כתב הרמב"ם והז' שלא נקפאו קפיאות שאר המים הנקפאים, ר"ל חתיכה אחת, אבל היו חתיכות רבות כאלו הם אבנים, וסדרו קצתם על קצתם, והוא אומר אתה פוררת וגו', עיי"ש, וכן כתב רבינו בחיי, ואפשר שהנס הוא שלא תמעד אשריהם כשהיו פירוויין, אך בחלקות הקרקע אפשר שיכשלו בהליכתן וכו'.

ובפי' באר אברהם, פירוש שנעשה כמו לבנים וכמו סדקים הניכרים בין לבינה לחבירתה, בכדי שלא יפולו מגודל קפיאת המים שהיה חלק כמו הזכוכות תחת רגליהם, כמו שנאמר קפאו תהומות, והיבשה לא היתה מעפר הארץ של ים, דאם כן היו צריכים לירד לעומקים הרבה שבים, וגם לא היו רואים אלו את אלו, אלא שהיתה קרקעית הים לכולם בשוה על ידי קפיאת התהומות בלב הים לכולם בשוה, ואם היה שלא על דרך פירוויי אבנים, היו מתחלקים בחלקת השווי וקפיאת המים שהוא כמין זכוכית, על כן נעשה כפירוויים, ע"ד כאבנים הניכרים ומורגשים תחת רגליהם, בכדי שלא ימוטו.

ציצית שני שלישים ענף זכר לקריעת ים סוף

וכן מצינו בשיטה מקובצת מס' סוטה (דף יז.) במה שאומרים שם שהתכלת דומה לים וכו', ולפיכך אנו מזכירין יציאת מצרים בפרשת ציצית, לפי שהתכלת דומה לים, והקב"ה היושב על כסא הכבוד עשה לנו נסים על הים, ועוד שהתכלת דומה לים, ואנו עושין שלישי גדיל ושני שלישים ענף, וכן עשה הקב"ה בקע הים בשליש אמצעי, ועשה מן הים ג' שלישים, שאם יבקעו בשליש התחתון, היה צריך שירדו למטה בתוך הים, ואם יבקעו בשליש העליון, היה צריך שיעלו למעלה דקיי"ל גידשא תילתא והבקיעו בשליש האמצעי, לא למעלה ולא למטה וכו'.

² פי' דאם היה נבקע כל המים עד התהום לא היה צריך לרוח קדים, אלא שהרוח קדים עשה להמים הנשארים להיות נקפאים

¹ והנה דבריו הם קצת מעין דברי הראשונים שהבאנו, אלא שיש חידוש בדבריו שנשארו מים תחתיהם, ועי' להלן שהבאנו כעין זה מספר לויית חן.

בחלק השני שתחתיו נקרא ונעשה כגשר, והלכו עליו, והחלק התחתון נשאר נזלים ונגרים מתחת הגשר, וזהו קפאו תהומות בלב ים.

נ"ל ליתן טעם למה נקרא הים בענין הזה, ולא נקרא מכל וכל עד קרקעית הים כמו שנבקע הירדן. לפי דאמר בפ"ק דסוטה (דף יא.) הבה נתחכמה לו, במה נדונם, נדונם בחרב וכו', באו ונדונם במים, שכבר נשבע שאינו מביא מבול לעולם, והם אינם יודעים שהוא אינו מביא מבול עליהם, אבל הם נופלים לתוך המים.

א"כ הוצרך שיקרא הים בענין זה בשביל המצריים שרדפו אחריהם, דאם היה נקרא מכל וכל, והיו הולכים בני ישראל ביבשת הארץ, א"כ כששבו המים על המצרים שבאו אחריהם, היה בא המבול עליהם, וכבר נשבע הקב"ה על זה, לכן נקרא הים במקצת רום, והשאר נקרא ונעשה גשר שהלכו בני ישראל עליו, ותחתיו מים, דהשתא כשחזר הים לאיתנו, נפלו המצרים למים שתחתיהם, ובאו הם למבול, ולא המבול עליהם ע"כ.

רש"י כתב שהמים שנעשה כחומה באו על המצרים

אבל רש"י מפרש הפסוק כן, וישבו המים, שזקופים ועומדים כחומה, וישבו למקומם ויכסו על מצרים, הרי שלא נפלו לתוך המים, אלא שהמים בא עליהם, ובאמת ע"י שם **במהרש"א** במס' סוטה מה שכתב לפרש בזה, ואפשר דרש"י לשיטתו שהוא מביא בפרשת שמות תי' א' של גמ' שם, שעל כל העולם אינו מביא מבול, אבל על אומה אחת הוא מביא, ולפי זה יכול לומר שהביא המים של ים סוף עליהם.

והנה מדברי הלויית חן נמצא עוד חידוש, שלא נקפאו כל המים עד התהום, אלא שליש האמצעי, אבל מתחתיו עדיין היה מים, ע"י לעיל מה שהבאנו מזה מדברי **המרכבת המשנה**.

ובאמת כן מצינו בלשון **הזוהר הק'** בפרשתינו סוף דף מח. ובקעהו, והא תהומי הוון, אלא קדשא בריך הוא עבד ניסא גו ניסא, כמה דאת אמר קפאו תהומות בלב ים, והוון אזלין ביבשתא בגו ימא, הדא הוא דכתיב ויבאו בני ישראל בתוך הים ביבשה.

יש מפרשים שנעשה ליבשה עד התהום

אכן לכאורה מדברי **הרבינו בחיי** לא נראה כן במושל הראשון, שהרי כתב (יד כא) ויבקעו המים, בארו, אחר שנבקעו המים, כי בקיעת המים היה תחלה, ואח"כ רוח קדים עזה כדי ליבש לחלוות קרקע הים, כדי להיות לחרבה וכו', כי עשרה נסים נעשו על הים וכולם למדין מן הפרשה הזאת, האחד הבקעו המים כפשט הכתוב, ויבקעו המים, השני, כי אחר שנבקעו, נעשו כמין קובה דמות גג מתוח ופרוס מלמעלה, והמים מימין ומשמאל מלמעלה, והדרך באמצע, הוא שכתוב והמים להם חומה מימינם ומשמאלם, בא חבקוק ופירש שהיה הדרך באמצע כמין נקב, שנאמר נקבת במטיו ראש פרזיו וכו', וכעין דבריו כתב **בפי' המשניות להרמב"ם** במס' אבות פרק ה' עיי"ש.

ומדכתב שנעשה המים להם רק מימינים ומשמאלם ולמעלה מהם, ולא כתב למטה, וכן מתחילת דבריו, משמע שאכן לומד שנעשה ליבשה עד קרקע הים.

נעשה ליבשה עד התהום, אבל התהום באו למעלה

וחידוש מצינו **במלבי"ם** (יד טז), שכתב, והנה בענין הנס, חשבו חז"ל באבות דרבי נתן עשרה נסים שנעשו על הים וכו', עוד אומר שם ראב"י אומר קפא להם התהום למעלה ועברו בו ישראל כדי שלא יצטערו וכו', וכתב לפרש, שנקפאו המים שמכאן ומכאן ונעשה חומה של קרח מכאן וחומר של קרח מכאן, ושתי החומות האלה סגרו בעד המים שלא ישובון אל האמצע, וזה נס ב'.

ובאשר היה עמוק מאד, והגם שנחרבו מי הים, אי אפשר לרדת מן שפת הים אל התהום, כי התהום עמוק עמוק מאד, היה הנס שאמר ראב"י שהגבה קרקע התהום למעלה שוה לשפת הים, עד

ובביאור הגר"א על ישעיה (ח כג) כתב לבאר כן מפורש באריכות ונעתיק לשונו, לשון הפסוק שם, דרך הים עבר הירדן, דרשו חז"ל סנהדרין צ"ד ב' יעשה הקב"ה ניסים לחזקיהו כעוברי ים ודורכי ירדן, וטעות סופר שם, וצריך לומר נופל על לשון הכתוב, כדורכי ים, וכעוברי הירדן, והענין בפלג לשונם, דריכה על הים והעברה על הירדן.

כי בירדן המים היורדים מלמעלה קמו נד אחד, וכל ישראל עוברים בחרבה בקריעת הירדן, משא"כ בים, אלולי היו המים נחרבין ונכרתין, היה להם טורח גדול לירד לעומקה של בור המים, כי שולי הים עמוק עמוק, ואלולי היו המים כמו שהם מתייבשין כמו נד, היה טורח גדול לדרוך ולעלות על מי הים, כי המים תלול באמצע גבוה כמין הר גבוה, לכן הפלא הקב"ה חסדו ונפלאותיו, בקע גבוהו של ים עד מקום שהמים שוים עם הארץ, וגזר אותם לגזרים כמין חומה מימינם ומשמאלם, אבל המים ששוין עם בני כל הארץ, נתייבשו כעין קרח, ועליהם דרכו בני ישראל.

וז"ש והים בקעת לפניהם, היינו המים הגבוהים, ואח"כ ויעברו ביבשה, ובאותן המים עצמן, ואת רודפיהם השלכת, וכן ז"ש לגוזר וכו' כי לעולם חסדו והעביר וכו' כי לעולם חסדו, וניער כי לעולם חסדו, וכן סידר בעל ההגדה, אילו קרע לנו את הים, ר"ל כדרך שעשה בירדן דיינו, על אחת כמה וכמה שקרע לנו את הים, ולא הטריחנו לעלות, והעבירנו בתוכו בחרבה ולא הטריחנו לרדת, וז"ש חז"ל כדורכי ים וכעוברי ירדן וכו'.

וכתב שם נכדו על זה, ומעתה יתבאר אלינו דברי הכתובים בקריעת ים סוף לפי דעת אא"י הגאון זצוק"ל, היינו שחלק המים מכפי שטח השוה על פי הארץ ועד גובה השטח העליו מן המים, נעשה קרחת, שנחרב באמצע, והמים להם חומה מימינם ומשמאלם, וז"ש וישם את הים לחרבה ויבקעו המים, אבל המים התחתונים השוים עם שטח הארץ, נקראו ונתייבשו לדרוך דרך עליהם.

וז"ש ויבאו בני ישראל בתוך הים, היינו ביאה ישרה על פני המים, ולא אמר וירדו בתוך הים, או ויעלו על הים, ומ"ש ביבשה היינו על יבשת המים התחתונים, וירדפו מצרים וכו', אל תוך הים, היינו נמי על יבשת המים תוך החומות, וכתב ויאמר מצרים אנוסה, הנס היינו נסוג אחרו, ויט משה את ידו על הים וישב הים לאיתנו, היינו המים הגבוהים אשר קמו כמו נד, הגישו אחד אל אחד ולא נפרץ החומות מים כאחד, אלא החלק שהיה אחורי מצרים בבואם לתוך הים, הוא שנפרץ.

ולכן כשהפכו המצרים פניהם לנוס, כתיב ומצרים נסים לקראתו, אבל החלק מהחומות מים שהיה כנגד ישראל, עדיין עמדו כמו נד, וז"ש עוד הפעם ובני ישראל הלכו ביבשה בתוך הים והמים להם חומה וגומר, ואמר כאן ביבשה ואח"כ בתוך הים, מפני שאין מסדר הנס היפך דרך מפלת מצרים, ובמפלתם כתיב טבעו בים סוף, היינו במים שלמטה מהם, ואח"כ תהומות יכסימו, היינו החומות שלמעלה שנצבו כמו נד קפאו תהומות וכו', וכאשר ראו המצרים ששבו המים לאחוריהם, הפכו שוב פניהם לנוס דרך הלכו גאולים, זה שאמר הכתוב וישבו המים ויכסו, היינו המים שלפני המצרים דרך אחורי ישראל שבו גם כן לכסות, אבל במקום שישראל הולכים לא שבו המים, לכן כתיב אחרי זה ובניישראל הלכו ביבשה בתוך הים.

נס נעשה שנקפאו המים שתחתיהם כדי שיפלו המצרים כן בהמים ולא המים עליהם

וחידוש גדול מצינו בספר **לויית חן** פרשת בשלח, שכתב לפרש דברי הפייט אחרון של פסח חרוז המתחיל מפה ופה ערומים, פנו כאן וכאן שליש רום מימות וכו', ופ' שם המפרש, גובה המים נחלק לג' חלקים, החלק העליון פנו לכאן ולכאן משני הצדדים מימינם ומשמאלם, והלכו ישראל ביניהם, וזהו נצבו כמו נד.

פרק ב' בענין הערב רב בקריעת ים סוף

שיטות הסוברים שגם הערב רב עברו הים סוף

בפירוש נחמד למראה על הירושלמי (מס' דמאי) מצוין לספר יד משה (פר' יתרו דרוש שני) שהביא דברי ספר גבול בנימין (פר' בשלח) שכתב לדייק ויסב אלהים את העם דרך המדבר ים סוף וחמושים עלו בני ישראל מארץ מצרים, ויקח משה את עצמות יוסף עמו וכו', דקשה דמאי שייטיה דהאי קרא בכאן, שהיה לו לומר זה לעיל בפ' בא ביציאתם ממצרים, סמוך למ"ש ובני ישראל עשו כדבר משה וישאלו ממצרים וכו', שם היה לו לומר ויקח משה את עצמות יוסף עמו, שכן דרשו חז"ל על פסוק חכם לב יקח מצות, שהכל היו נפנין על כסף וזהב ומשה היה עסוק בעצמות יוסף.

למה כתיב ויקח משה את עצמות יוסף כאן בפרשת בשלח

אמנם המדרש אומר, הים ראה וינוס, מה ראה, ארונו של יוסף ראה, וקשה, שהרי אמרו (שמות רבה פ' כא) על פסוק יקונו המים, תנאים התנה הב"ה עם הים שיקרא לבני ישראל, וא"כ למה הוצרך לארונו של יוסף, אך במכילתא פ' בשלח וחמושים עלו בני ישראל, אחד מחמשה יצאו, וזה על פי מ"ש במכילתא פ' רבא, וגם ערב רב עלה אתם, רבי עקיבא אומר מאתים וארבעים ריבוא היו, ובזה מובן א' מחמשה יצאו, שהרי ישראל היו ששים ריבוא, והערב רב היו ר"מ רבוא, שהם ד' פעמים ס' רבוא, ובזה נמצא שישראל היו א' מחמשה³.

הים לא היה רוצה ליקרע שראה עם רב מהערב רב, וכשראה ארונו של יוסף שהוא הכניסם תחת כנפי השכינה אז וינוס

לכן בראות הים כל כך רבוא, ד' פעמים יותר מישראל, לא היה רוצה ליקרע לפי שהתנאי היה שיקרע לבני ישראל, ולא לשאר אומות, שכן הערב רב היו בהם מכל האומות, ולכן הראה לו משה ארונו של יוסף, שהוא גיירם ומל אותם והכניסם אל תחת כנפי השכינה כנזכר בדרושים הקודמים⁴, ובזה ראוי הים ליקרע מפניהם, שכאן אמרנו לעיל יעשו עיקר כישראל.

ולכן אמר הכתוב, ויסב אלקים את העם, שהם הערב רב ככתוב שם בזהר, והיו כל כך עד שהיו ישראל א' מחמשה לבד, וזהו וחמושים עלו בני ישראל מארץ מצרים, שלא היו רק א' מחמשה

שנעשה דרך ישר ושוה, וכבר ביארתי זה בפ' ישעיה ס"ג, ועל זה אמר 'ויבואו' בני ישראל בתוך הים, שהיל"ל 'וירדו' לתוך הים, מבואר שלא ירדו לעומק תהום, רק באו במישור שוה, והנה בעת שהוגבה קרקע התהום למעלה, לא הוגבה הדרך שבאמצע לבד, רק עמו הוגבהו גם שני החומות שנעשה משני הצדדים מן מי הים הנקפאים, נמצא היה דרך ישר רחב מאד, ומשני צדדיו היו חומות ממים נקפאים מזהירים כזכוכות וכו', ובאשר קרקע התהום שקפא וצף למעלה היה חרבה לא יבשה, ר"ל שהיה לח ומלא טיט היון וגומות מלאים מים, היה הנס שנעשה יבשה כגרד וכו',

והנה מה שכתב בדברי האבות דרבי נתן נעיין שם מה שכתב בפרק ל"ג, אחר שהביא כל הנסים שנעשה בים סוף כתב, וענני כבוד למעלה מהם כדי שלא ישלט בהם השמש, ועברו ישראל כן כדי שלא יצטערו, רבי אליעזר אומר תהום כפה עליהן מלמעלה, ועברו עליהן ישראל כדי שלא יצטערו.

בים סוף לא היה ענני הכבוד, אלא המים היה להם למעלה

והנה מציונו הגי' שכתב כפה, ולא קפא כמו שכתב המלבי"ם, ובפי' מגן אבות למהרי"ט צהלון שם כתב לפרש, שדעת רבי אליעזר, שלא היו צריכין לענני כבוד בתוך הים, אלא התהום כפה עליהם מלמעלה כמין כפה, והענני כבוד לא היו אלא לנחותם הדרך וכו', אלא שלפי דבריו יש לעיין מהו הפי' 'ועברו עליהן ישראל' לפי דבריו.

יש אומרים שהיה עליהם גם ענני הכבוד, והמים היה רק ליופי ונוי

ומה שכתב שם שלא היו עליהם ענני הכבוד, עי' בתוס' יו"ט מס' אבות פרק ה' משנה ג' בענין עשרה נסים שנעשה על הים, שכתב להקשות על הנס חמישי שהמים הנקפאים לא היו חתיכה אחת, אלא חתיכות קטנות כעין לבים ואבני הבנין וכו', והקשה לאיזה סבה וטעם נעשו כלבנים, וכתב, ונ"ל שהיה לנו ולתפארת ישראל, כמו הנס השני שנעשה הים כמין אהל, ובלא אהל נמי תסגי להם בהבקעו לבד, ואם לאהאיל עליהם מפני החמה או מפני הגשמים, הרי בלי ספק הענני כבוד לא סרו מהם אף כאשר הלכו בתוך הים, אלא לכבודן של ישראל בלבד הוא שנעשו להם אלו שני הנסים ע"כ, הרי שלמד שלא הוסרו מהם הענני הכבוד.

תמצית הדברים ושיטת רש"י

ואחר הדברים האלה בפשטות יש לנו שני דרכים כיצד נעשה, דברי רוב הראשונים והמדרשים שלא נבקע כל המים עד התהום רק נקפא המים שתחתיהם, ודברי רבינו בחיי ורמב"ם ומלבי"ם שאכן נבקע כל המים עד התהום.

ויש לעיין בדברי רש"י כדעת מי הוא, שהרי הבאנו לעיל דבריו בפסוק כו וישובו המים, שזקופים ועומדים כחומה וישובו למקומם ויכסו על מצרים ע"כ, ולכאורה אם נקטינן כדעת הראשונים שהמים שתחתיהם נקפאו, למה היה צריך לפרש כאן שהמים שנעשה כחומה וישובו, הרי יכול לומר כפשטות שהמים שבאו עליהם נפשו.

אלא שיש לדחוק ולומר כמו שנתבאר בדברי הגר"א ונכדו לעיל, שהמצרים אחר שנעשה בכבודות הלכו לאחוריהם ועדיין המים שתחתיהם ליבשה, והמים שנעשה כחומה נפשו מעט מעט, ובאותו הזמן שבו פניהם שנית אל ישראל, ואז נפלו בים, ונמצא שנעשה ה' כן כדי לחומם ולהממם, ועדיין יש לעיין בזה.

³ מספר הערב רב שיצאו ממצרים עם ישראל

כה איתא במכילתא פרשת בא (פסחא יד), וגם ערב רב וגו', מאה ועשרים רבוא, דברי רבי ישמעאל, רבי עקיבא אומר, מאתים וארבעים רבוא, רבי נתן אומר שלש מאות וששים רבוא.

עיי"ש במרכבת המשנה שכתב לפרש הפלוגתא, שיטת ר"ע כדעה א' בזהר וחמושים עלו בני ישראל, אחד מחמשה בערב רב, הרי שהיו הערב רב ד' פעמים כמספר בני ישראל, הרי ר"מ רבוא.

לפי שהיו ר"מ מהערב רב השיגם פרעה ביום ו'

וכתב, ועוד יראה לומר כוונה קטנה בטעמו של ר"ע, שמצינו שהלכו ישראל דרך שלשת ימים, והאקטירין שהלכו עם ישראל חזרו ביום הרביעי להודיע לפרעה כמבואר לקמן פר' בשלח, נשתהו ג"כ שלשה ימים בחזירתם, ורדיפת פרעה וחילו ג"כ ג' ימים, א"כ היה ראוי להשיגם תשלום יום ט', ובאמת השיגם פרעה תשלום יום השישי כדילפי מקראי, על כן דרשו לקמן ופרעה הקריב וגו', ור"ע ס"ל זאת לדחוק, על כן ס"ל דהערב רב היו ר"מ רבוא, והרי מחנה ישראל היה ג' פרסה על ג' פרסה, וא"כ הערב רב שהיו ר"מ רבוא, היו מחניהם י"ב פרסה, ועם מחנה ישראל ט"ו פרסה שהוא מהלך יום ומחצה, ונמצא כשהיה הראשון מישראל מהלך ג' ימים ממצרים, היה האחרון שבהם מהלך יום ומחצה, נמצא האקטורין שהיו נוסעים מאחריהם לא הרחיקו רק מהלך יום ומחצה, ונמצא מנוון השיגם פרעה ביום השישי טרם בא השמש.

וזו היא שיטת ר' יונתן לפי גי' הילקוט שהערב רב היו ש"ס ריבוא, דמבואר לקמן פ' בשלח דפרעה השיג את ישראל אחר חצות יום השישי, וא"כ הדבר יפלא יותר, וזה תירץ לומר שהערב רב היו ש"ס ריבוא, ולשיטתו אזיל דס"ל שם מחנה ישראל היה ק"כ ריבוא, והיה מחניהם ג' פרסה, וא"כ הערב רב שהיה ש"ס רבוא מחניהם, היה מחניהם ג' פעמים ק"כ ק"כ, היה המחנה ט' פרסה, בין הכל י"ב פרסאות, והמבואר לקמן שישראל הרחיקו ממצרים מהלך שני ימים ומחצה, דבעצם היום הזה יצאו, היינו בחצי היום בשעה שנוולד יצאק כמבואר במדרש רבה פר' וירא, הרי שהרחיקו ישראל ממצרים מהלך כ"ה פרסאות, נמצא כשהיה הראשון מישראל במרחק מהלך כ"ה פרסאות ממצרים, היה אחרון שבהם במרחק מהלך י"ג פרסאות, נמצא כשהיה מהלך האקטורין ורדיפת פרעה אחריהם מהלך כ"ו פרסאות, שהיא שני ימים ומחצה ועוד, ומכאן אחר חצות היום השיגם פרעה, וכן יש ליישב שיטת ר' נתן עיי"ש.

⁴ שכן מבאר שם בדרושים הקודמים על פי האר"י הקדוש

מתיקות הפרשה ♦ פרשת בשלח

והערב רב היו הכשרים שבמצרים, שהיו רשאים להתגייר, ולפי זה יובן הענין מה שקבלם משה רבינו, כי אכן היו ראויים לכך, והיה בזה רצון הש"ת.

ואמנם מה שמצינו שהערב רב חטאו והחטיאו אחר כך את ישראל, צריך לומר שאחר שנודע בין המצרים שמה רבינו מקבל גרים מהם, אז כבר באו גם אחרים שלא היו ראויים לכך, ולכן נעשה ערבוביא גדולה בהערב רב, שהיו ביניהם כשרים ורשעים, והרשעים שבהם המה חטאו והחטיאו אחר כך.

וכבר אמרתי לבאר הענין מה שנעשה עם הערב רב בקריעת ים סוף, דלכאורה לא נקראו הים בפניהם, ואף שגם המצריים לא חששו וכנסו לתוך הים, זה היה בשביל שמכחו עצמם על כשפיהם, שיוכלו להנצל מן הים, וכמו שמבואר במדרש (ילקוט שמעוני ח"א רמז רל"ה) שהיו המצריים עושין כשפים ועולין מן הים, ואמר הים פקדון שהפקיד לי הקב"ה היאך אניחוני, מי היו המים רצין אחר כל מצרי ומצרי ומורידן לים, שנאמר ומצרים נסים וגו', לקראתם, לא נאמר, אלא לקראתו של כל מצרי ומצרי וכו' ⁵, ע"כ.

⁵ המצריים עשו כישוף להציל את עצמם מהים

ומסיק שם הילקוט, שני מכשפים היו במצרים, יוחני וממרא, ועשו להן כנפים בכשפים ופרחו באויר ונתלו ברומם של עולם, אמר גבריאל ברוב גאוןך תהרוס קמיר, מיד אמר הקב"ה למיכאל לך ועשה בהם דין, תפסן מיכאל בציצית ראשן וקעקען על פני הים, הדא הוא דכתיב אתה פוררת בעזך ים, שברת ראשי תנינים על המים.

בטעם הדבר למה דרפו המצריים לתוך הים

לפי שמכחו על כח הכישוף להצילם מהים וכוונת מרן צ"ל ליישב הקושיא שהכל נקטשו בו, מה היה החשבון של המצריים שהיו נסים לתוך המים, והאם היו סבורים שאכן יעשה הנס גם להם, ולכן מיישב מרן צ"ל על פי דברי הילקוט שמעוני, ובאמת כבר הביא דברי הילקוט אלו בהרבה מקומות בספריו הקדושים, ועי' עוד בספריו **בחוק יד** שהבאנו בה.

היו צריך לתנאי עם הים עד רגע האחרון שלא להציל המצריים

עי' בדבריו לשביעי של פסח (עמ' שג) שכתב לבאר בזה מה שדרשו על הפסוק (יד כז) וישב הים לפנות בוקר לאיתנו וגו' (ילקוט שמעוני רמז רלז) תנאים התנה הקב"ה עם הים, שיהא נקרא לפני ישראל, הה"ד וישב הים וגו' לאיתנו, לתנאו שהתנה הקב"ה עמו, והקשו המפרשים, שאם הכוונת לרמז על התנאי, אם כן היה צריך להזכיר זאת בפסוק ויבקעו המים וגו', ששם מדבר מקיום התנאי שנבקע לפני ישראל, ולא בפסוק הלזו שמסופר כאן על מה שכבר חזר למהלכו ולאיתנו הרגילה.

אבל לפי האמור יובן, כי אף אחר שכבר נקראו הים לפני ישראל, וחזר הים לאיתנו ולמהלכו הראשון, עדיין הוזקקו ישראל לנסים שלא ינצלו המצריים מן הים על ידי כח הכישוף שלהם, ושוב ילחמו עם ישראל.

ועל כן בהפסוק שאמר וישב הים וגו' לאיתנו, שם רמזו על תנאו שהתנה הקב"ה עמו, שגם זה היה נכלל בהתנאי עם הים שלא יניח את המצרים להנצל בכישוף, אלא שירוח אחריהם להשיבם ולהטביעם בתוך הים, וכאומר שאמר הים פקדון שהפקיד לי הקב"ה, היאך אניחוני, מיד היו המים רצין אחר כל מצרי ומצרי ומורידן לים וכו'.

ועוד כתב שם באריכות דבמצרים בגזירת השלכת הילדים להיאור, באמת ניצלו כל הילדים, והמצריים טענו שזה היה מנח הכישוף שלהם, וכתב לבאר דלכן לא נזכר נס זה בתורה עי"ש.

ליון שהמצריים הצילו עצמם בכח הכישוף, היו ישראל מקטני אמונה ושם בעמ' שיז כתב לבאר דלכן היו ישראל מקטני אמונה ואמרו כשם שאנו עולים מצד זה, גם המצריים וכו', וכתב דכיון שראו בעיניהם שהמצריים ג"כ יוצאים מהים סוף על ידי כח הכישוף, על כן היה באמת חשד לזה.

אין בכל המופתים כמות הזה השגנון של המצריים לרדוף בני ישראל לתוך הים

ועל קושיא הנ"ל למה באמת נכנסו המצרים לתוך המים, מצינו הרבה בראשונים ואחרונים לפרש הדבר, דהנה הרמב"ן (יד ד) ולמטה אמר פנים אחרת ויני מחזק את לב מצרים ויבאו אחריהם, כי בראותם שנקראו הים לפני בני ישראל, והם הולכים ביבשה בתוכו, איך ימלאם לבם לבא אחריהם להרע להם, ואין בכל המופתים כפלא הזה, וזה באמת שגנון להם, אבל סכל עצתם וחזק את לבם ליכנס בים ע"כ.

הקב"ה עשה קריעת ים סוף ברוח קדים כדי שיטעו המצריים שזהו דרך הטבע

הנה מדבריו כאן משמע שבאמת לא היה שום פנים להמצריים לרדוף אחר ישראל בים סוף, והיה שגנון מצדם, אכן עי' מה שכתב הרמב"ן (יד כא) היה הרצון לפני יתברך לבקע הים ברוח קדים מיבשת, שיראה כאלו הרוח היא המתחבת ים, כענין שכתוב (הושע יג טו) יבא קדים רוח ה' ויבוש מקורו ויחרב מעיינים, השגיא למצרים ויאבדם, כי בעבור זה חשבו אולי הרוח שם הים לחרבה, ולא יד ה' עשתה זאת בעבור ישראל, אע"פ שאין הרוח בוקעת הים לגזרים, לא שמו לבם גם לזאת, ובאו אחריהם מרוב תאותם להרע להם וכו'.

בטעם הדבר למה אמר משה לפרעה שיצאו רק דרך שלשת ימים

ובשביל זה, ראה משה כי הים לא היה רוצה ליבקע בראותו כל כך עם שלא היו מבני ישראל, והלך והביא עמו ארונו של יוסף שהכניסם תחת כנפי השכינה, כדי שיקרע הים לפניהם, וכן הים ראה וינוס, וכתב שם דמזה נודע ליתרו אהבת ה' לגרים, ולכן קריעת ים סוף שמע וכו'.

כיון שהיו עם רב ביחד עם הערב רב, עכבו בתוך הים משביעי של פסח עד אחרון

ובדברי יואל פר' בשלח (עמ' שפ"ז) כתב להקשות סתירת הרש"י דכאן בפרשת בשלח פי' שבליל השביעי ירדו לים, בשחרית אמרו שירה, ובסוף פרשת שלח כתב רש"י שמונה חטים שבציצית כנגד שמונה ימים ששהו ישראל משיצאו ממצרים עד שאמרו שירה, ועוד כמה קושיות, וכתב בא"ד, והנה כתבו התוס' (ערכין טו.) שישראל לא עברו הים לרחבו מצד זה לזה, רק הלכו כחצי גורן עגולה, ועי' בספר ערבי נחל פרשת בשלח שהאריך לבאר דברים ז"ל, וכתב ש"ב שבילים היו ל"ב שבטים, ועיגול החיצונה היה גדול מאוד להקיף כל העיגולים הפנימיים עי"ש.

ומובן משמעה שנכנסו לתוך הים עד שעברו כולם, נשתהו זמן רב, ואינו מפורש להדיא כמה שהו בעברם את הים, ויתכן לומר מסברא ששהו יום אחד שלם, כי האנשים לבד היו ששים רבוא, והנשים וילדיהם, ונוסף עליהם הערב רב שהיו הרבה יותר מישראל, וע"כ מסתבר שנשתהו בעברם את הים יום אחד שלם, ואף אם נאמר שעברו כולם את הים בליל שביעי של פסח, כנראה מפשטות לשון רש"י והמדרשים, אבל מה שפלט הים את המצריים על שפתו, זה ודאי אפ"ל שנשתהו עד יום ה', כי אינו מבואר בדבריהם כלל אימת היה, א"כ י"ל שנתעכבו בתוך הים עד שחרית של יום שמיני, ואז פלט אותם הים וחזרו כל ישראל לומר שירה יחד כולם, נמצא דביום אחרון של פסח חזרו ואמרו שירה על שפת הים, ומעתה אין עוד סתירה בדברי רש"י ז"ל, דתרווייהו אתנהו, ביום שביעי של פסח אמרו שירה האהובים והידידים מיד, ואח"כ ביום שמיני חזרו כולם יחד ואמרו עוד הפעם שירה על שפת הים, אחר שפלט הים את המצריים.

הערב רב לא עברו בתוך הים כלל

אכן שם (עמוד תמ"ד) כתב דלפי דברי התוס' הנ"ל נתברר לי ענין קשה, דאיתא במדרש ילקוט (רמז רלג) עשרה נסים נעשו לאבותינו במצרים, ועשרה על הים, וא' מהם שנבקע הים ל"ב גזרים כמנין השבטים, וכל שבט עבר בים בדרך בפני עצמו, וזהו שנאמר לגוזר ים סוף לגזרים, ולפי זה קשה, מה היה עם הערב רב, ובאיזה מן הדרכים עברו הם את הים, ואי אפשר לומר שהלכו בא' מן הדרכים של השבטים, דאם הרבה הקב"ה בנס לעשות י"ב שבילין שיהיה כל שבט מיוחד בפני עצמו, כל שכן שלא יתן להערב רב שיתחבר בדרך אחד עמהם, ואיך עברו הם את הים.

אמנם לפי דברי התוס' הנ"ל יתיישב כפשוטו, דאה"נ שהערב רב לא עברו את הים כלל, שהם לא האמינו בכח הנס שיעמוד הים כך עד שיעברו, והיה להם חשבון שיחזרו למצרים בלית ברירה, רק אחר שעלו ישראל מן הים באותו צד עצמו שירדו, נתחברו עוד הפעם הערב רב לישראל, והלכו עמהם במדבר, אבל את הים לא עברו כלל.

ובא הכתוב השלישי **בדברי יואל לפסח (עמ' תמ"ד)** אחר שהאריך לבאר שבליל פסח במצרים היה מעורב ב' ימים, דהיינו אותו הלילה שבו יצאו ממצרים, וגם הלילה שהיתה צריכה להיות באמת הגאולה עי"ש, וכתב דלפי דבריו נבא לבאר מה שבגמ' קראו גם לשביעי של פסח בשם אחרון של פסח, בהקדם מה דאיתא במדרש שומר רבה (יח י) משל למלך שעשה שמחה לבנו והרג שונאיו, אמר המלך כל מי שמחמי לי, יבא לשמחתי בני, וכל מי ששונא לי, יהרג עם השונאים, כך האלקים עשה שמחה לישראל שגאלן, אמר האלקים כל מי שאוהב את בני יבא וישמח עם בני הכשרים שבמצרים באו ועשו פסח עם ישראל, ועלו עמהם, שנאמר וגם ערב רב עלה אתם וגו', ע"כ, ומשמע מדברי המדרש

בזכות שהאמינו הערב רב במשה, זכו לקריעת ים סוף ולשירה

ובש"ך על התורה בפ' בשלח על הפסוק וירא את הים הגדולה אשר עשה ה' במצרים, פי' חזר ואמר פעם שנית, לומר שלא מפני שראו את מצרים מת, לזה ויאמינו בה' ח"ו ישראל אינם מחוסרי אמונה מפעם ראשונה שבא משה אליהם אמר וישמעו כיפקד ויאמן וגו', וכו', אלא כדי לראות נקמת שונאיהם ונוגשיהם, לזה וירא ישראל, ולא וירא העם.

אבל הערב רב לא היתה בהם לא יראה ולא אמונה עד עתה, שנאמר ויראו העם, ולא ויראו ישראל ויאמינו בה', ועד עתה לא היתה בהם אמונת ה' יתברך, אבל ישראל היתה בהם אמונתו יתברך, וירדו למצרים לסבול הגזירה של בין הבתרים וכו', אבל ערב רב לא קיבלו מיעקב ולא היה בהם שום אמונה לא בה' ולא במשה, שמאין ידעו שמהה הוא הגואל, ואפילו ששמעו מישראל, היו כולם מחוסרי אמונה עד עתה, אבל ישראל האמינו במשה קודם שבא מקבלת יעקב אביהם, שאמר להם רדו שמה משה, וכשהאמינו ערב רב במשה ובנבואתו, אז שמח, ומרוב שמחתו אמר שירה לפי שהוא הוציאם.

ואם לא היתה בהם אמונת ה' יתברך, לא היו ישראל כדאין ליקרע להם הים, והיו ישראל נטבעים בסיבתם, לפי שהיה הים הולך וסוער על ערב רב, אבל כשהאמינו, אז כדאים הם ליקרע להם הים, שנאמר תשורי מראש אמונה, תאמרו שירה מראש ערב רב שהם רוש ולענה, אמונה יש בהם אמונה והאמינו בה' ובמשה עבדו, ומשה שמח שקראוהו עבד ה', ואמר שירה וכו'.

וכן כתב **דברי יואל** פר' בשלח (עמ' תל"א) שגם הערב רב אמרו שירה ביחד עם ישראל.⁶

⁶ **הקב"ה אמר למלאכים שכלל ישראל שירה לפניו, משום חשש מיתה, ומשום שהם בניו של מקום**

וז"ל שם, שכתב להקשות בדברי המדרש (כג ז) קדמו שרים אחר נוגנים, כיון שיצאו ישראל מן הים באו המלאכים להקדים שירה לפני הקב"ה, א"ל הקב"ה יקדמו בני תחלה הה"ד אז ישיר משה וכו' אמר הקב"ה להמלאכים לא מפני שאני משפיל אתכם אני אומר שיקדמו תחלה, אלא מפני ששבר דם יאמרו תחלה עד שלא ימות אחד מהם, אבל אתם כל זמן שאתם מבקשים אתם חיים וקיימים, משל למלך שנשבע בנו והלך והציל והלכו בני הפלטיין מבקשין לקלס למלך, ובנו מבקש לקלוסו, אמרו לו אדונינו מי יקלוסך תחלה, א"ל בני, מכאן ואילך מי שרוצה לקלוסו יקלוסו, כך כשיצאו ישראל ממצרים וכו'.

ולכאורה רישא לאו סיפא, דבתחלה מבאר הטעם שישראל יקדמו תחלה, לא מפני שאני משפיל אתכם, אלא כד שלא ימות אחד מהם, ובדמיון המשל שהביא אה"כ לא שייך טעם זה, שיקלוס בנו קודם שמה ימות, דגם באחרים איכא חשש מיתה, וע"כ הטעם משום חשיבות, לא כמו שאמר ברישא.

קודם שחטאו במדבר לא היה מיתה אצל ישראל

ויתברך בהקדם דברי רש"י ז"ל ריש פר' כי תשא, שהקשה איך אפשר שבב' המנינים שנמנו ישראל בשנה ראשונה בתשרי, ובא"ר שנה שני' היה מספרם שנה בצמחם וכו' אלף וכו' אלפים ותק"ג, ואי אפשר שלא היו בשעת מנין הראשון בני י"ט שנה שלא נמנו, ובשני' נעשו בני כ', תשובה לדבר אצל שנות האנשים בשנה א' נמנו, אבל למנין יציאת מצרים היו ב' שנים ע"ש, והרמב"ן תמ על דבריו דאיך יתכן שיהיה קהל גדול כמותו, ולא ימותו בו בחצי שנה למאות ולא לפים, והנה לפי דברי הרב עמנו שבעה חדשים ולא מת א', וכתוב ויהי אנשים אשר היו טמאים לנפש אדם וכו', וע"ש תירוץ, ובספר הק' פנים יפות מביא מדברי המדרש דלא היה מיתה נוהגת בישראל כלל בזמן ההוא, זולת באותן המפורשין בכתוב נדב ואביהו, ואחר חטא המרגלים (צריך עיון, למאורה צריך לומר אחר חטא העגל?) נגזרה גזירת המיתה על דור המדבר, במדבר הזה יתמו ושם ימותו, אבל באותו הזמן שבין מנין ראשון לשני, לא מת א' מישראל, וא"כ הקושיא מעיקרא ליתא.

אצל הערב רב היה מיתה

ויתכן דמעלה זו שנעדר מהם המיתה, לא היה רק לישראל, אבל הערב רב לא זכו לזה, וכמ"ש בגמ' מס' פסחים (דף סח.) עולא רמי כתיב בלע המות לנצח וכתוב כי הנער בן מאה שנה ימות, לא קשיא כאן בישראל, כאן באומות העולם ע"כ, ואף שהאומות ע"הו יתנו כולם גרים גרורים לעתיד לבוא, אבל מעלה זו שיעדר המיתה מהם לא ישיגו, וכמו כן הערב רב שנתגיירו לא זכו למעלה זו.

אמנם הערב רב ודאי שלא סמכו על כישוף, ואם כן הודך ניצולו, אולם הרי כתבו **התוס'** (ערכין טו.) שישראל לא עברו הים לרחבו מצד זה לזה וכו', אלא רצועה אחת עברו בים לארוך הים, עד שפנו למדבר לצד אחד וכו', והלכו כחצי גורן עגולה וכו', עיי"ש, ולכן המתניו הערב רב על שפת הים עד שיצאו ישראל, ואחר שנטבעו המצרים הלכו המה על שפת הים להגיע להמקום ששם יצאו ישראל באותו העבר עצמו, אלא בריחוק מקום.

ועכ"פ כפי האמור שהיו בין הערב רב עצמם שני סוגים, והיו כאלו שאמר השי"ת עליהם שכל מי שאוהב את בני יבא וישמח עם בני, והכשרים שבמצרים באו ועשו פסח עם ישראל ועלו עמהם וכו', מעתה הסברא נותנת שאצל הללו נחשב חשבון יום הראשון של פסח, כמו אצל ישראל, אבל אצל הערב רב האחרים שבאו אחר כך, שלא היו ראויים לדבר, ודאי שלהם לא ניתן להם כל יתרון החשיבות שהיו לישראל, ונמצא שאצלם נחשב יום ראשון של פסח רק כיום אחד וכפי הסדר הרגיל בעולם וכו', עיי' עוד שם באריכות.

ועי' כעין זה בדרשות הר"ן (סוף דרוש י"א) שכתב להאריך בטעם הדבר שאמר משה לפרעה וגם לישראל, ועתה נלכה נא דרך שלשת ימים במדבר ונזבחה לה' אלקינו, מ"ט לגנב דעתו של פרעה כלל, שיאמרו לו אלקי העברים נקרע עליו נלכה נא דרך שלשת ימים וכו', ולמה לא יאמרו לו אל פרעה ביד רמה, שהגיע קצם של ישראל לגאל ושלא ישתעבד בהם עוד וכו', אבל התר אלו הקשים הוא דבר אחד, שמדרכי השי"ת הוא להביא עצות מרחוק להפיל שונאיו בידיו ולקחת נקמתו מהם, כמו שאמר הנביא (ישעיהו כה א-ב) ה' אלקי אתה ארומך אודה שמך, כי עשית פלא עצות מרחוק אמונה אמן, כי שמת מעיר לגל וגו', רצה לומר, שה' מביא עצות מרחוק להנקים מצרים, להביא פלאיו על הדרך שהוא רוצה, והשי"ת כון ורצה לדון כל המצרים בדבר אשר זדו על ישראל, כמאמר יתרו עתה ידעתי וגו', ורצה להביאם בענין 'שהם בבחירתם' יכנסו במים וימותו שמה, ואילו הודיע משה לפרעה הענין בתחלה שהגיע קצם להגאל, אין ספק שהיה מסכים בכך מתוקף המכות, ולא היה רודף אחרים עוד, כי למה ירדפם, אחרי שבעודם ברשותו פטרם ושלחם מאתו, לכן לא רצה השי"ת שיאמר משה לפרעה הענין כאשר הוא, אבל שיאמר שהם הולכים דרך שלשת ימים לזבח, שכאשר יגידלו לו אחר כך כי ברח העם, יחשוב פרעה מה שחשב וכו'.

וכוונת כל אלו הדברים היתה נעלמת מישראל, ואולי גם ממשה, ולסבת כל זה היה ראוי שיספיקו ישראל בשליחותו של משה, אע"פ שהאמינו בו בתחלה, והוא שרמז ואמר וירא ישראל את הים הגדולה אשר עשה ה' במצרים וייראו העם את ה' ויאמינו בה' ובמשה עבדו, כלומר אז הכירו שכל מה שהיו מפלאים ממנו תחלה ומסתפקים בו, לא היה רק לסבב שהמצרים עצמם יכנסו בים. ולזאת הסבה בעצמה הוא שכתוב בקריעת ים סוף, ויולך ה' את הים ברוח קדים עזה כל הלילה וגו', ואין ספק כי הרוח הזה לא היה מספיק לקרוע את הים, אבל רצה השי"ת להטעות פרעה שיחשוב שהפעל ההוא היה טבעי, לא נס, שאוליו חושב כן, לא היה רודף אחרים וכו', והנה התרו בזה ספקות רבות שראוי לכל משכיל שיספיקו.

הענין היה מחשיך המצרים, ולא ראו את הים

והחזקוני כתב (יד כג), שהענין מחשיך להם, ולא הרגישו בדבר עד שנכנסו בים אחרי ישראל.

המצרים ראו דרך רחבה חשבו שהוא יבשה

והמלבי"ם כתב (יד כג) וירדפו מצרים, כי חשבו שהוא יבשה, כי הדרך היה רחב מאד, ולא ראו את הים כלל וכו'.

אלא שבאמת לפי דברי **המלבי"ם** צריך ליישב מהו הפי' ויחזק ה', דלמה היה צריך בכלל לחיזוק הלב לזה, דהרי באמת המצרים לא ראו כלל מים, והמלבי"ם לעיל פסוק יז כתב, ואני הננו מחזק, ה' הוסיף עוד נסים לבל ירגישו המצרים כלל שמקום זה הוא מקום ים ומי תהום רבה, כמו שיבאר אחר זה כי חשבו שהולכים ביבשה, וירדפו אחריהם, ועל ידי כן ואכבדה בפרעה, שיראו איך נפרעה ה' וכו', ע"כ, אבל לא כתב מהו חיזוק הלב.

כיון שראו שמהם ואהרן היה הגזירה שילקו במים

והחתם סופר בתורת משה (יתרו עמ' צא) הביא דברי הרמב"ן הנ"ל שזה מהנפלאות גדולות שגשגו של פרעה לירד אחריהם בים, וראה לפניו נס נפלא בקריעת הים, ואיך מלאו לבו לרדוף אחריהם, וכתב, אבל לענ"כ די הרי תחלת זריקת הולדים לים היה על ידי שראו אצטגנינו שמושיען של ישראל סופו ללקות במים, ויפה ראו שסוף נלקה על ידי מי מריבה, כפי' רש"י פרשת שמות (א כב), ויראה גם אהרן היה באצטגנינות הלז, שהרי גם הוא נלקה על ידי מי מריבה, ועל ידי אותה מחשבה רדף אחריהם אל תוך הים, כי אמר איך אפשר שמהם ואהרן אשר הורע מזלם במים, יצילו על ידי מים, אלא ע"כ בהיפך הוא, הם יטבעו לבסוף, והמצרים יצילו, על ידי מחשבה זו שנתגע בשגעונו ובא אל הים ע"כ.

לפי שנשבע הקב"ה שלא יבוא עוד מבול לעולם לא חששו

ובאמת יש לומר טעם פשוט לכל זה, על פי מה שכתב רש"י בפ' שמות הבה נתחכמה לו, שהרשעי במים לפי שנשבע השי"ת שלא יבוא עוד מבול לעולם, והם לא ידעו שעל אומה אחת הוא מביא ע"כ, והנה לפי סברתם שגם על אומה אחת אינו מביא, סברו שאי אפשר שהקב"ה יפרעה להם בתוך המים, ולכן לא חששו לרדוף אחר ישראל בתוך הים, ובאמת יש לעיין למה לא מצינו מי שפרש כן בדרך פשוט.

זו, כאומרם ראתה שפחה על הם מה שלא ראה יחזקאל, שנאמר זה אלי ואנוהו, לרמוז שמצד השגתם בשכינה, השיגו דבר גדול כזה, לומר כולם שירה בשוה עם משה רבם.

ופירוש זה המאמר גלו רז"ל במקום אחר, לפי שנראה דבר רז מאד, כי איך עלה על הדעת שעוברין שבמעיי אמם אמרו שירה, לכך אמר, מנין שאפי' עוברין שבמעיי אמרו שירה, שנאמר ה' ממקור ישראל, ממקור ישראל ולא ממקור ערב רב שהפילו נשותיהם, והרצון בזה, לפי שידוע שהאשה ההרה, היא מוכנת לקבל איזה התפעלות להפיל עובר, הן מצד רעש או רעם או קול גדול, ובכאן היו נשים רבות הרות ממששים רבוא שהיו בישראל, וכאן היו ראויות לקבל נזק ולהפיל הריונם, בין מצער אבני בליסטרא שהיו זורקין המצריים, בין מצד הרעש והמהומה, דכתיב ויהם את מחנה מצרים, בין מצד זעף הים והמונו.

העוברים היו אומרים שירה על מה שנולדו בריאים

ואמר, שאף גם זאת, לא הפילה אשה עוברת מנשי בני ישראל, ושכולם מתאימות ושכולה אין בהם, וזהו מנין שאפילו עוברין שבמעיי אמם אמרו שירה, וזכו כולם לצאת לאויר העולם בקיום גמור בלי נזק, ונתגדלו ואמרו שירה והודאה למי שעשה להם את כל הנסים האלו, וזו ה' ממקור ישראל במקלות ברכו אלקים, ונתנו הודאה לה' אותם עוברין שיצאו ממקור ישראל שלא הפילו אמותיהם.

נשי הערב רב הפילו עוברותיהן אצל הים

אבל נשי ערב רב שהיו שם, לא זכו עוברים לומר שירה, לפי שהפילו אמותיהם, וזהו ה' ממקור ישראל, ולא ממקור ערב רב שהפילו נשותיהם, ולא נעשה להם נס גדול כזה, אבל מיד קבלו שנוי והתפעלות ונזק עד שהפילו נשותיהם, וזהו פי' המאמר מה שחסר זה גלה זה.

ובאמת כעין דבריו ממש מצינו בחידושי הרשב"א (חידושי אגדות מס' ברכות דף ג.) וז"ל שם, בידוע שהמעוברת מפילות ברבות עליהן הפחדים והמקרים המבהילים, וכאשר עמדו על ים סוף והיו המצרים נוסעים אחריהם להרגם וייראו מאד, ונקרע להם הים, והוצרך להם לעבור בין גזריו, היה ראוי מן הטבע להיות המעבורות שלהן מפילות, לולי שעשה להם נס לחזק לב המעבורות שבהן, וניצלו כל העוברין שלא הפילה אפי' אחת מהן, [נזה מן הפלאים הגדולים שלא תפיל אשה מהן], עם היות העם כבד שש מאות אלף רגלי הגברים, וזו היא שירה שאמרו העוברין, ר"ל שהיו ראויין לומר שירה ולקלס לפניו יתברך על הצלתו.

ואמרו 'ממקור ישראל' אולי הפילו שם מקצת מנשי ערב רב שהיו בתוכם.

אפשר שגם נשי הערב רב לא הפילו בזכות ישראל

או שהיה עיקר הנס על 'מקור ישראל' ונשי ערב רב בסיבת 'מקור ישראל', ר"ל נשי ישראל, ולכך תלה השירה ב'מקור ישראל'.

דתן ואבירם בקריעת ים סוף

דתן ואבירם לא יצאו עם כלל ישראל ממצרים

ועוד בענין הערב רב לענין קריעת ים סוף הענין ידוע לגבי דתן ואבירם, שהנה מצינו בתרגום יהונתן שפי' בפסוק (יד ג') ואמר פרעה לבני ישראל נכבים הם בארץ וגו', וימר פרעה לדתן ולאבירם בני ישראל דמשתירון במצרים וכו'.

והנה מה שכתב שנשארו במצרים, אבל למעשה מצינו שאכן היו במדבר אצל מעשה של קרח ועוד, אבל לא נתבאר כיצד ומתי הגיעו אצל ישראל.

היה ב' יציאות ממצרים, כלל ישראל ודתן ואבירם ושאר רשעי ישראל

ערב רב לא ראו השכינה אצל הים רק רגליהם של מלאכי השרת

ובש"ך על התורה פ' כי תשא כתב לחדש, ולמה עגל ולא צורה אחרת, מצאתי כתוב, כשראה ישראל ה' על הים, ואמר זה אלי, ערב רב לא ראו אלא רגליהם של מלאכי השרת, שרגליהם ככף רגל עגל, והיינו דכתיב (תהלים סח כה) ראו הליכותיך אלקים וגו', ועקבותיך לא נודעו, שחשבו שהם עקבותיו של הקב"ה, לזה עשו צורת עגל וכו'.

בערב רב לא היה השכינה מתוך גרונו באמירת השירה

ובתפארת יהונתן בפרשתינו כתב לפרש אז ישיר משה ובני ישראל את השירה הזאת ויאמרו לאמר, דאז אצל הים היו ישראל זוכים לקבלת השכינה, וכל אחד היה מדבר השכינה מתוך גרונו שירה הזאת, רק הערב רב לא היו זוכים כל כך, אלא ישראל בעצמם, וזה שכתוב אז ישיר משה ובני ישראל בדוגמתו שקיבלו השירה ברוח הקודש, ואמרו לערב רב לאמר אחריהם מה שישמעו מפייהם.

הערב רב לא אמרו שירה כלל

ובחכמת התורה בפרשתינו (עמ' ש"כ) האריך לבאר מהטעם שבני ישראל היו מותרין לומר שירה, הרי אין אומרים שירה במפלת עכו"ם כיון שהם מעשי ידיו של הקב"ה, אבל אם הישועה בא בזכות עצמן אז אומרים שירה, והאריך בזה דאיה"נ בלילה לא היה הזכות בזכות בני ישראל עצמן, אבל בבוקר היה הזכות עקידה שנאמר וישכם אברהם בבוקר, ואז זכו ישראל בזכות עצמן, והיו מותרין לומר שירה.

וכתב, אך נראה, דידוע דכל מקום שנאמר 'העם' הו' ערב רב, והנה הרי גם הערב רב עלו מן הים, וגם הם זכו לקריעת ים סוף, והרי הם לא היה להם זכות אברהם, ובאיזה זכות עלו, בעל כרחך דהו' רק מכח מפלת המצריים, דעל ידי מפלת המצריים עלו הערב רב, וא"כ אף שכולם עלו מן הים, ישראל וערב רב, מ"מ לא היה טעמם שוה, דאלו עלו בזכות עצמן, ואלו עלו על ידי מפלת המצריים, לכך עלו הם, ולכך עלו הערב רב.

ולכך ישראל היו יכולין לומר שירה, כיון דעלו בזכות עצמן, אבל הערב רב לא יכלו לומר שירה, כיון דעלו רק על ידי מפלת מצרים, א"כ לא ניחא לו יתברך בהך שירה, דמעשי ידי טובעים בים וכו', ולכן נאמר אז ישיר משה 'ובני ישראל', אבל הערב רב לא אמרו שירה וכו'.

ועי' עוד מה שכתב השפת אמת לפסח (תרמב) שכתב לבאר דהערב רב הם שאמרו המבלי אין קברים וכו', וי"ל שגם בתשובת משה רבינו ע"ה כתיב ויאמר אל העם, שהשיב לכולם, ועליהם רמז ואתם תחרישון, כי לא יזכו להיות בכלל השירה על ידי שהתרעמו, דבהשירה כתיב משה ובני ישראל דייקא, ולא הערב רב.

אחד מן הנסים אצל הים שלא הפילו אחד מהם עוברותיהם

וכדי לציין דבר חידוש שכתב בפ' צרור המור על התורה פרש בשלח, לפרש מאמר חז"ל בכתובות (דף ז:): ובשאר מקומות, על פסוק ה' ממקור ישראל, שאפילו עוברין שבמעיי אמם אמרו שירה, וזה להורות על רוב מעלתם, שאפי' הקטנים שבהם השיגו מעלה

גם הערב רב אמרו שירה אצל הים

והנה ודאי שכל ישראל אמרו שירה ביחד, והקדימו למלאכים, ואף הערב רב, דראתה שפחה על הים מה שלא ראה יחזקאל בנבואה, ואף עוברין שבמעיי אמם אמרו שירה, ומעתה אתי שפיר דברי המדרש הנ"ל, אמר הקב"ה למלאכים לא מפני שאני משפיל אתכם וגו', יקדמו בני תחלה, אלא מפני שבשר ודם יאמרו תחלה עד שלא ימות אחד מהם, וזהו טעם על הקדמת הערב רב שהיה המיתה נוהגת בהם, אבל בישראל ליתא לטעם זה, וטעם הקדמתן מפני מעלתן וחיבתן, דגדולים צדיקים יותר ממלאכי השרת, וזה הטעם מבואר בהמשל שאמר המלך, בני יקלס תחלה וכו'.

ובמהרש"א מס' סהנדרין (דף צד.) כתב בא"ד, במכת בכורות שהיתה על ידי יתברך ב"ה, ואז הוצאתי את 'עמי' הם הצדיקים שבישראל, שהלכו ברצון ממצרים, שנאמר ויהי בשלח פרעה, ואמר עוד וידעו מצרים וגו', בנטותי את ידי על וגו', היא ידי הגדולה שנאמר בקריעת ים סוף, ואז הוצאתי את 'בני ישראל', הם 'רשעי בני ישראל' שנשתיירו במצרים עם דתן ואבירם כמ"ש בתרגום יהונתן, ולכך לא קרא אלו, לא עמו, ולא צבאותי, כמו שקרא הראשונים, גם דקדק לומר כאן מתוכם, הם שנשארו בתוך המצרים ביציאת הראשונים, ועל ב' כתות אלו אמר הכתוב בסוף פרשת שמות כי ביד חזקה ישלחם וביד חזקה יגרשם, כפל הענין בזה, על שני יציאתם בב' מכות, דהיינו מכות בכורות, וקריעת ים סוף, שקרויים ידו יתברך ב"ה, שעל אותן שהלכו ממצרים ע"י מכות בכורות, אמר ישלחם ביד חזקה של הקב"ה יתברך, ועל אותן שנשתיירו, אמר וביד חזקה יגרשם, ר"ל על ידי יד חזקה של הקב"ה שהיא קריעת ים סוף, יגרשם.

בקריעת ים סוף או דתן ואבירם אצל כלל ישראל

ובמדרש שכל טוב פר' בשלח כתיב, ורבותינו דרשו ואמר פרעה לבני ישראל, לדתן ולאבירם שנשארו במצרים, ובאו עם פרעה, ואח"כ כשראו הים נבקע לבני ישראל, מיד תהו בלבם, ונתערבו עם אחיהם בני ישראל.

ובספר רב ייבי בפרשת בשלח נדפס, בשם הרב המוכיח המופלג מוה"ר נטע מק"ק דובנא, בפסוק ובני ישראל הלכו ביבשה בתוך הים והמים להם חומר מימינים ומשמאלם, ובמדרש חומה לשון חמה, בלא ו', שנתמלא חמה על ישראל, והקשה, למה לא רמז הכתוב לעיל בפסוק (יד כב) ויבואו בני ישראל בתוך הים ביבשה והמים להם חומר מימינים ומשמאלם, וכתיב שם חומה בו', ותיך הוא ז"ל במה דאיתא בתרגום יהונתן על פסוק ואמר פרעה לבני ישראל נבוכים וגו', שפרעה אמר לבני ישראל הנותרים במצרים, והם דתן ואבירם, וצריכים אנו לומר כשרדף פרעה אחר ישראל גם הם הלכו אצל כל ישראל לעבור הים, דהא חזינן דהוי במדבר, ומה שאומר בכאן חמה בלא ו', קאי על אלו בני ישראל דהיינו דתן ואבירם, ומה שאמר למעלה והמים להם חומה, קאי על ישראל, וק"ל.

הים נקרע לכבוד דתן ואבירם

אכן הרי ידוע דברי **הבאר מים חיים** שכתב לחדש דהים היה נקרע מיוחד לדתן ולאבירם, שכן כתב בפרשתינו (יד כט) ובני ישראל הלכו ביבשה, מיעוט רבים שנים, לומר כי על שנים מישראל לבד נקרע הים, והם דתן ואבירם, שאמרו חז"ל שנשארו ונקרעה הים עליהם.

דתן ואבירם חשבו את עצמן כאנשים חשובים שהיה ראוי להם ליקרע לכבודם

וכן כתב בפר' קרח בפסוק השתרר עלינו גם השתרר (ט זיג) וכתב שם, על כן סיימו 'גם השתרר' פירוש כי השררה שייך גם אלינו, והוא על דרך מאמר חז"ל שעליהם לבד נבקע הים אחרי צאת ישראל ממנו, שהם איחרו לבוא עבור רשתם, ונבקע בשבילם, שלזה יאמר הכתוב 'כי בא סוס פרעה ברכבו ובפרשיו בים וגו', ובני ישראל הלכו ביבשה וגו', פירוש גם אחר שכבר בא סוס פרעה בים, הלכו בני ישראל ביבשה, והם דתן ואבירם שנבקע אבירם.⁷

ועל כן חשוב החטאים האלה בנפשותם כי חשיבותם גרם זאת, ועל כן אמרו כי גם להם מגיע השררה, ולא אמרו בלבבם כי חסד מאת אלקים הוא, והקב"ה חפת לקדש שמו בעולם בפלאי פלאים לעיני כל מצרים.

⁷ ומה שכתב לדייק דבשעה שהמצרים כבר היו בתוך הים, עדיין ובני ישראל הלכו ביבשה היינו על דתן ואבירם, אכן ע"י בדברינו לשביעי של פסח שהארכנו בזה מכמה שיטות שבעצם הכלל ישראל היו עדיין עומדים בים בשעה שהמצרים כבר היו בתוך הים...

דתן ואבירם חזרו בתשובה לשעה

ובפרשת בשלח כתב על פי דברי התרגום יהונתן הנ"ל, וכתב ואפשר לומר שהאמירה של פרעה לדתן ואבירם היה רק לתכלית שיעשו רצונו שילכו לפניו למחנה ישראל להסית אותן שישבו למצרים, ונראה שכן עשו, וכמו שכתוב ויאמרו אל משה מה זאת עשית לנו, וזאת היה על ידי הסתה של דתן ואבירם, וכדאיתא בשמות רבה על הפסוק והנה שני אנשים עברים נצים, שהן הם דתן ואבירם שהמרו על הים בים סוף וכו'.

אבל רדיפת פרעה לישראל עשה רושם גדול עליהם שחזרו כולם בתשובה, וכמבואר בדרשת חז"ל ופרעה הקריב, רדיפתו הקריב את לבבות בני ישראל לאביהם שבשמים, וחזרו כולם בתשובה, וגם דתן ואבירם היו בכלל השבים בתשובה שלמה לפי שעה, וזכו לעבור את הים יחד עם כל ישראל, וגם זכו לגלוי שכינה, כמ"ש ראתה שפחה על הים, מה שלא ראה יחזקאל וכו'.

כמה נסים נעשה לדתן ואבירם

ועי' עוד **בדברי יואל** פר' במדבר (עמ' סט) שכתב בא"ד, ומלבד מה שהשטן מתאמץ בכל כוחותיו להתגבר עליו, עוד זאת לו שהוא מעמיד כנגד הצדיק מסית ומדיח העומד כנגדו ללחום עמו, להפריעו ממעשיו ולהשביתו מעבודתו הקדושה, ואותו הרשע הנלחם עם הצדיק ונצב לשטן לו בדרכו, מעמיד פנים כאילו הוא צדי כיוצא בו, משים מסוה היראה והחסידות וכו', וכאשר כן היה אפי' במשה רבינו ע"ה, שקמו נגדו דתן ואבירם למרוד כנגדו ולמהריר עליו את ישראל, ואף הם לא היו רשעים בגלוי אלא העמידו פנים כצדיקים, 'וגם נעשו להם נסים גלויים בצאתם ממצרים', שהרי לא היו יחד עם ישראל בשעה שעברו על ים סוף, אלא נשארו עם פרעה, ורדפו אחרי ישראל עם פרעה וחילו, כדאיתא בתרגום יהונתן וכו'.

פרק ג' בענין חררה שהוציאו ממצרים

בענין כמה סעודות אכלו מהבצק שהוציאו ממצרים

ויסעו מאילם ויבאו כל עדת בני ישראל אל מדבר סין אשר בין אילם ובין סיני בחמשה עשר יום לחדש השני לצאתם מארץ מצרים, וילנו כל עדת בני ישראל על משה ועל אהרן (טז א-ב).

פירש **רש"י**, נתפרש היום של חנייה זו, לפי שבו ביום כלתה החררה שהוציאו ממצרים והוצרכו למן, ללמדנו שאכלו משירי הבצק ששים ואחת סעודות, וירד להם המן בששה עשר באייר, ויום א' בשבת היה כדאיתא במס' שבת.

חכמים אומרים שאכלו ל"א יום, ר' שילא אומר שאכלו ממנו ס"א סעודות

והנה **במכילתא** בשלח (ויסע א' ד') הכי איתא, דבר אחר בחמשה עשר יום למה נאמר יום, לידע באי זה יום ירד המן לישראל, חררה שנטלו ישראל ממצרים אכלו ממנה שלשים ואחד יום, שנאמר ויאפו את הבצק וגו', ואומר לחודש השני לצאתם מארץ מצרים,

מתיקות הפרשה ♦ פרשת בשלח

והשתא היה להם לאכול אף בסעודות ערב שלמחרתו ירד המן, ולא היו מתלוננים אלא בשביל יום המחרת, שלא היה להם לאכול עוד, ורבי שילא סבר התם דנתפרנסו הימנו ס"א סעודות, דהא ס"ל דלא היו מתרעמים אלא בערב כאשר לא היה להם לחם לאכול בערב, אז נתרעמו, ופירש (רש"י) אליבא דת"ק ולא כיחידאי.

וכתב, והרא"ם שבש את הגירסאות, מפני שהוא פירש כי רבי שילא מפרש דברי תנא קמא, והשתא לא יהיה רק ס"א סעודות, ומדקאמר (רש"י) שאכלו משירי הבצק ס"א סעודות, משמע שנשאר מן הבצק שהוציאו ממצרים אחר שאכלו סעודת הבוקר, ס"א סעודות, ויהיה עם סעודת הבוקר ס"ב סעודות, וזה לא היה כדברי המכילתא דאמרו שאכלו מן החררה שהוציאו ממצרים עם סעודת הבוקר ס"א סעודות (ועל כן מגיה הרא"ם ברש"י) ומחק שיורי כנ"ל) ע"כ דברי הרא"ם, ולא ידעתי מי הכניסו לפרש כך, דמה בא רבי שילא לחדש, וכי מנין סעודה בא לאשמועינן, אלא שיש מחלוקת ביניהם, כי לתנא קמא היה בעיסה ס"ב סעודות, ולרבי שילא ס"א סעודות.

אלא שיש לדקדק למה פירש (רש"י) שאכלו משירי הבצק ס"א סעודות, ולא אמר שאכלו מן הבצק ל"א יום כלישנא דתנא קמא, ויראה כי רש"י מפרש כי נתפרנסו ממנו על ידי ברכת ה', ולפיכך אמר 'שאלו משירי בצק' כי נתברך העיסה שלהם עד שאכלו והותירו ומן 'השיר' שהיה מתברך, אכלו ס"א סעודות, ואפשר לומר כי לא תבא ברכה אם לא היה כאן שיר בצק, שאם היו מדקדקים לעשות כפי סעודתן ולא יותר, אין כאן ברכה, ועל ידי השיר שנעשה בהרוחה על ידי שיר תבא ברכה, וכמו שאמרו חכמים (סנהדרין צב.) כל מי שאינו משייר מפתו על שלחנו, אינו רואה סימן ברכה לעולם, ולפיכך אמר משירי הבצק אכלו ס"א סעודות.

יש לומר שרבי שילא אינו חולק את"ק דאין סברא שיהיו חסרין סעודה אחת

ואני אומר דגם רבי שילא סבר שהיה להם לחם לאכול בערב, ולא בא להוסיף רק שהיו מתפרנסים ממנו על ידי ברכה, לכך אמר 'נתפרנסו' ולא 'אכלו' כלישנא דתנא קמא, דלישנא דתנא קמא משמע שכל כך בצק הוציאו כדי לאכול שלשים ואחד יום, ובא רבי שילא לומר, שנתברך העיסה עד שנתפרנסו ס"א סעודות, והשתא אף רבי שילא סבירא ליה דהיה להם לאכול בערב, דאין סברא כלל שיהיה הקב"ה מניח אותם בלתי סעודה אחת, והכתוב אומר זה ארבעים שנה לא חסרת דבר, ולא היה להם לחם חסר אף אותה סעודה אחת.

ומפני שהוקשה לרש"י דהא משמע שהיו מתלוננים בט"ו לחודש, ואם היה להם סעודות ערב, אם כן ביום ט"ז היו מתלוננים, ולא בט"ו, שלא היו מתלוננים בעוד היה בידם לאכול, ותיירץ ויום אחד בשבת היה, והרי דרך לאכול ביום סעודה ג' של שבת, והיו מתלוננים, שכל זמן שהיה להם עוד לאכול לא היו מתלוננים, וסעודת ערב אכלו בעוד היום של ט"ו, ולפיכך בט"ו היו מתלוננים.⁹

ועוד למה אכלו דווקא ס"א סעודות, שאם היה מנין קצוב כמו שלשים יום, אין זה קשיא, דמנין שלשים הוא מנין קצוב ומשוער

⁹ אם אכלו שלש סעודות בשבת קודם ירידת המן

ויש לעיין בדבריו שכתב שאכלו שלש סעודות בשבת, דהרי אם כן גם בשבתות הקודם אכלו שלש סעודות, ואם כן היה צריכים להם יותר מס"א סעודות ועוד דהרי כל הדין שצריכין ג' סעודות בשבת נלמד ממה שנאמר במן, וא"כ משמע שקודם שהיה להם המן לא אכלו ג' סעודות בשבת. ובאמת ע"י בפי' זכירה לחיים על המדרש תנחומא פר' בא, דאיתא התם דמן החררה אכלו ל' יום שלשים סעודות (ויש לעיין שזה משונה מכל הגירסאות, שאכלו רק ל' יום וס' סעודות), וכתב שם בזכירה לחיים, לפי זה לא היו מקיימים סעודה ג' בשבת, דמצוה זאת דאכלוהו היום תלתא היום, נאמרה במן, ומקודם לא היו נזהרים, או לא היו מקיימים סעודה ד', והיו אוכלים לחשבון מוצאי שבת מבעוד יום לסעודה ג', ובלייל מוצאי שבת לא היו אוכלים כלל, או היו מחלקים הסעודה של ליל שבת ויומו משתים לשלש אכילות, כפי השיעור של כל יום, והראיה, דלתננות מה היו עושין, ולכן ל"א סעודות כי אם פעמים וכו'. ועי' להלן מזה מה שהבאנו מדברי הפנים יפות, שלא אכלו שלש סעודות קודם המן.

ובצדו מה הוא אומר, הנני ממטיר לכם לחם מן השמים, רבי שילא אומר נתפרנסו ממנה ששים ואחת סעודות.

והנה נחלקו המפרשים אם ר' שילא בא לחלוק על החכמים, או שניהם אמרו דבר אחד.

סעודת ליל ט"ו ניסן שאכלו במצרים לא אכלו מאותה החררה

הרא"ם כתב שרבי שילא אינו חולק אלא מפרש דברי ת"ק, וכה דבריו: ובמכילתא, חררה שנטלו ישראל ממצרים אכלו הימנה שלשים ואחד יום, 'ומפרש' רבי שילא שנתפרנסו הימנה ששים ואחת סעודות, פירוש שמאותן השלושים ואחד יום, שמיים חמשה עשר שיצאו ממצרים עד יום חמשה עשר שירד להם המן, שהם ששה עשר יום מינין, וחמשה עשר יום מאייר, לא אכלו רק ששים ואחת סעודות, שהרי הסעודה של ליל חמשה עשר, במצרים אכלוה, ולא מהחררה שהוציאו ממצרים.

לא היה להם עוד לאכול לליל ט"ז אייר

ולפי זה לא היה להם לחם לאכול, רק בבקר של חמשה עשר לאייר, ונתרעמו ביום חמשה עשר מפני שראו שכבר כלתה החררה ואין להם בערב לאכול, שהוא ליל ששה עשר לאייר, וזהו שפי' רש"י, וילונן, לפי שכלה הלחם, כלומר ולא מפני הרעב, שעדיין שבעים היו, ולפי זה אין ראוי לגרוס 'משירי הבצק', מפני ששירי הבצק אינם רק מה שנשאר מהבצק שהוציאו אחר סעודת הבקר של יום חמשה עשר, ונמצאו שהששים ואחת סעודות מתחילין מליל ששה עשר לניסן ואינם כי אם ששים סעודות עם סעודת הבקר של יום חמשה עשר לאייר שבו כלתה החררה, אבל צריך לגרוס, 'מהבצק', במקום 'משירי הבצק', כדי לכלול גם סעודת הבקר של יום חמשה עשר לניסן, ואז יהיו ששים ואחת סעודות עד סעודת הבקר של חמשה עשר לאייר, וזה מסכים עם לשון המכילתא שאמרו חררה שנטלו ישראל ממצרים אכלו הימנה ששים ואחת סעודות, והחררה שנטלו ממצרים הוא הבצק שהוציאו ממצרים, לא שירי הבצק, דדוחק הוא לגרוס 'משירי הבצק', ולפרש הששים ואחת סעודות מליל ששה עשר לניסן עד סעודת ליל ששה עשר לאייר, ואע"פ כן נתרעמו ביום חמשה עשר בעבור שראו שכלתה להם החררה, ואין להם לאכול רק בערב, שהוא ליל ששה עשר, שכיון שהיו שבעין וגם נשאר להם סעודה אחת לאכלה בערב, לא היה להם להתרעם רק בששה עשר לאייר, לא בחמשה עשר בו.

וכתב, ומצאתי בנוסחא אחרת שכתוב בה, 'משירי מצה' במקום משירי בצק, וגם זאת נוסחא טובה, ופירושה, משירי המצה שאכלו בליל חמשה עשר עם הפסח, שמתחילין לפי זה הששים ואחת סעודות מהבקר של יום חמשה עשר לניסן, וכלין בסעודת הבקר של חמשה עשר לאייר.

ויש מפרשים שהנוסחא שכתוב בה 'משירי הבצק' אינו בעד הבצק הכתוב בתורה, ויאפו את הבצק אשר הוציאו ממצרים, אלא בעד המצה שאכלו בליל חמשה עשר עם הפסח, וכאילו כתב משירי המצה, ולא מצינו לשון בצק שיאמר על המצה, לא בכתוב ולא בדברי רז"ל בשום מקום.

מחלוקת ת"ק ור' שילא אם אכלו ממנו ס"א סעודות או ס"ב סעודות

ושיטת הגור אריה שאכן רבי שילא חולק אתנא קמא, וכן כתב, (דרש"י בא לפרש) כתנא קמא דמכילתא, דס"ל דחררה שהוציאו ממצרים אכלו ממנה ל"א יום, ומשמע ל"א יום שלמיים לגמרי, והוא ס"ב סעודות, נמצא כי משירי הבצק אכלו ס"א סעודות.⁸

דעת ת"ק שנתרעמו רק על יום מחרת, ודעת רבי שילא שנתרעמו על אותו היום

⁸ דהיינו שאכלו סעודה אחת ביום ט"ו, ומזה נשאר 'שריים' לס"א סעודות

בארבעים יום האחרונים היו צריכים לפ"ו כזיתים

אלא דביציאת מצרים שהיתה קודם ירידת המן, עדיין לא נצטוו על ג' סעודות בשבת, דנפקא מג' היום דכתיב גבי מן (שבת קיז): אבל אחר מיתת משה היה צריך עוד שש סעודות לשש שבתות שבתוך ארבעים יום, הרי שש ושמונים סעודות, וכיון שאמרו חז"ל דאין אכילה פחותה מכזית, וכיון דכתיב ובני ישראל אכלו, על כרחין שאכלו כזית בכל סעודות, והיה להם שביעה בזה, הרי פ"ו כזית שהוא חצי ביצה שיעור עשירית האיפה שהוא מ"ג ביצים כפי' רש"י, הרי מכון כזית לכל סעודה, והיינו דאמר קרא והעומר עשירית האיפה, והיה מספיק עד בואם אל ארץ וגו'.

הורדת המן התחיל ביום ל"ג בעומר

והחתי"ס בשו"ת (יור"ד סי' רל"ג) כתב לדון בענין השמחה בל"ג בעומר מהו השמחה, ובא"ד כתב, ולפי דאיתא במדרש שמיום שכלה החררה שהוציאו ממצרים, הלכו ג' ימים בלא לחם, ואח"כ ירד המן, א"כ היה הורדת המן ביום י"ח באייר והיו ל"ג בעומר וראוי לעשות לזה זכר טוב, אך הוא נגד ש"ס פרק ר"ע (ז:), ושם הארכתי.

ובדרשות חת"ס לימי הספירה (עמ' רעט): כתב רמז על זה, וספרתם לכם ממחרת השבת מיום הביאתכם את עמר, עד כאן ל"ג אותיות רמז על ל"ג בעומר שבו התחיל המן לירד.

יש רמז מן פסוק ראשון של פרשת המן עד אחרון הוי ל"ג פסוקים

פסח שני יום התחלת הורדת המן

אכן מצינו סתירה בדברי **החתם סופר** בזה, שהרי כתב בדרשות (ח"ג צו.) על דרך הרמז אמרתי אז ביום י"ד אייר זמן פסח שני, מי שהיה טמאה בדרך רחוקה ולא עשה את הראשון, יעשה את השני, מי שאינו טהור וקרוב אל ה' כל כך עד שיכול לעשות כמו אבותינו בפסח ראשון להשליך על ה' יהבו, לכתך אחרי בארץ לא זרועה, מ"מ יעשה את השני, שאז התחיל המן לפול, על דרך דכתיב למען יראו את הלחם ע"כ, וזה סותר למה שכתב שהתחיל בל"ג בעומר.

אכן הרי כבר כתב בעצמו שזהו מחלוקת בין דברי חז"ל, אם התחיל לירד ביום ט"ו אייר, או ח"י אייר, שהרי כן כתב בספרו על התורה (עמ' עו, ד"ה בשבתנו) וז"ל, בשבתנו על סיר הבשר, עי' בשבת פר"ע שהיה אז ט"ו אייר בשבת, ונתענו ולא היה להם לאכול כי פסק החררה, ונראה טוב טעם לפי שטעו ישראל במזל שור במדבר שור, כמ"ש הרמב"ן בפרשת עגל, ע"כ להוציא מלבם כשם שעשה שפטים במזל טלה בט"ו בניסן בהיותו ברום כחו וחזקו במילוי הלבנה, ה"ג החסיר לחמם בט"ו באייר, בהיותו מזל שור בעוצם כחו בט"ו במילוי לבנה בחדש מזל שור באייר, כדי שיבינו שאין למזל עסק עמהם, וכו'.

וכתב שם, והנה לפי דברי חז"ל הנ"ל ירד להם המן למחרתו ביום א' בשבת, ואמר הקב"ה והיה ביום השישי והכינו היינו שישי לירדתו, שהוא ערב שבת, אמנם במקום אחר במדרש שהלכו ג' ימים בלא לחם, וירד להם מן ביום ח"י אייר ל"ג בעומר, והוא יום ג' בשבת, והיה ביום השישי והכינו, היינו יום שישי לבריאת העולם, לא לירידת המן וכו', (ואפשר לכן אומרים ביום ג' פרשת המן), וכן כתב בתורת משה פר' בחקותי דרוש לל"ב אייר, וכתב דאין הקב"ה משהה צדיקים בצרה יותר מג' ימים¹².

הרי מצינו ב' שיטות בחז"ל מתי התחיל לירד המן.

ובאמת כדבריו לענין פסח שני, מצינו גם **בבעל הטורים** (בהעלותך ט' י') וז"ל, ועשה פסח לה' בחדש השני, לפי כשמעברין השנה אז אייר במקום ניסן, ולפי שבחמשה עשר בו ירד המן, לכך עושים בו פסח יום אחד. וכן מצינו **בסידור יעב"ץ** שכתב בטעם פסח שני,

בכמה ענינים, ולא קשיא, אבל ס"א סעודות, למה היה זה השיעור דהיה סעודה אחת יותר משלשים יום, ולפיכך תירץ אחד בשבת היה, והקב"ה היה רוצה להוריד המן ביום הראשון, דכמו שהיה הקב"ה מקדש יום השביעי שלא ירד המן ביום שביעי שהוא שבת, כך התחלתו בתחלת ימי המעשה, שהוא יום ראשון, ולפיכך התחיל המן ביום א', כי היה דומה לימי בראשית, שהיה התחלת הבריאה ביום א', ויום השבת ביום השביעי, כך היה במן, והשתא בוודאי מנין שלשים היו מתפרנסים מן הבצק, אלא שאם היה פוסק לאחר שלשים מיד היה צריך להוריד המן שלא באחד בשבת, ועוד, אין הקב"ה מורדי המן בשבת, ולכך הוסיף להם הקב"ה סעודה אחת, כדי שלא יהיו בלא אכילה, וזה נכון בלי ספק.

והטו"ז כתב בדברי דוד, פי' דבערב ט"ו בניסן אכלו במצרים, ובשחרית של ט"ו בניסן יצאו ובצק עמהם, ואכלו ממנו עד לעת ערב של ט"ז באייר, ממילא הוה ס"א סעודות, ובכל סעודה מאלו, היה נשאר להם בצק, וסמכו שיהיה להם עוד והיה ברכת ה' עליו, אבל בסעודה שאכלו בסוף יום ט"ו באייר דהיינו ערב ט"ז אכלו את הכל, ולא היה שום דבר שתחול עליו הברכה, התרעמו על משה, וירד המן בבוקר של ט"ז אייר, ממילא אכלו מבצק שהוציאו ממצרים ס"א סעודות¹⁰, והרא"ם כתב דרך אחר, שלא אכלו כלל בסוף יום ט"ו אייר, והאריך בנוסחאות של רש"י ואין צריך בהאריכות, כי לפי מה שזכנרו הכל ניחא.

הבצק שהוציאו ממצרים היה כדי לאכול ממנו לששה ימים

וכתב **בפנים יפות** (בפי' הגדה של פסח והעתק בפנים יפות החדש יד יא) לפרש דברי המכילתא המבלי אין קברים, שבשעה שנתנו שאור בעיסה, אמרו המבלי אין קברים במצרים, וכתב דיש לפרש על דרך הפשוט, שנתנו שאור בעיסה, מפני שהעוגות אשר הוציאו ממצרים היה מספיק להם מצה עד ששה ימים, מחמת שלא הכינו צדה אלא עד ששה ימים, דהיינו ג' ימים להליכה, וג' לחזרה כמו שאמרו נלכה נא דרך שלשת ימים.

אכלו כזית לכל סעודה

מיהו לפי מה שאמרו חז"ל שהעוגות אכלו ממנו ל' ימים, כתבנו בחידושינו שהיה להם הכנה על עשר סעודות מן ההליכה עד החזרה (שהרי ב' סעודות הראשונים אכלו במצרים¹¹) והוא שיעור ג' ביצים לכל סעודה, (דעת ר' יוחנן בן ברוקא במס' עירובין (פב): ששיעור סעודה ג' ביצים עיי"ש) היינו שישים זיתים (דביצה ב' זיתים הוא), ואכלו ממנו שישים סעודות, זית לכל סעודה, נמצא מה שאפו ביום א' ליום א', שהוא ששה ביצים, נסתפקו ממנו לששה ימים, ואחר כך ביום הששי נתנו שאור בעיסה ע"כ,

לקחו קמת ואפאו כל יום לאותו היום

משמע מדבריו שאפו במצרים רק לב' סעודות, ואידך לקחו קמת כדי לאפות, ולא אפאו עד שכלו מה שאפאו במצרים ביום ו', ואז נתנו שאור, ואז היו אצל הים ואמרו המבלי אין קברים, וזהו לכאורה שאני מדברי הטו"ז הנ"ל שאכלו הכל אלא נשאר רק קצת עיסה בידם, ויש לעיין בזה.

הברכה היתה שבאכילה מועטת היה כדי שביעה

ועוד כתב להלן (טז לה) ובני ישראל אכלו את המן וגו', והעומר עשירית האיפה, ואמרו חז"ל בקידושין הא כיצד שנסתפקו במן שבכליהם עד י"ו בניסן, וכתבנו שם חיבור הפסוק, והעומר עשירית האיפה הוא, מפני שאמרו חז"ל שעוגות שהוציאו ממצרים אכלו ממנו שישים סעודות, דהיינו שתי סעודות לכל ל' יום, והיינו שהיתה הברכה בו שבאכילה מועטת היתה בו שביעה, וכן בארבעים יום אחר מיתת משה היתה בו שביעה באכילה מועטת, והיה בו לארבעים יום שתי סעודות לכל ל' יום.

¹² כן מבואר כמה פעמים במדרש, עי' **מדרש רבה** בראשית (צא ז'), לעולם אין הקב"ה מניח את הצדיקים בצרה שלשת ימים וכו', וכן הוא שם (נו א'), לענין אברהם אבינו ומצייין שם דכן הוא לענין השבטים ובמרגלים וביונה, ועוד.

¹⁰ ולכאורה דבריו צריכין ביאור, דהרי אם אכלו מזה הבצק ביום ט"ו ניסן, וגם לביל ט"ז אייר, א"כ הוי ס"ב סעודות, ולא ס"א.
¹¹ חידוש בדבריו שאכלו הסעודה של יום ט"ו ניסן במצרים.

מתיקות הפרשה ♦ פרשת בשלח

ממצרים טעם מן, דלכאורה קשה הבנה הוא, הלא עדיין לא היה להם המן, ואיך ידעו שיש בהעוגות טעם מן, אבל ידוע כי בעת שהוציאו ממצרים, הוציאו מאפילה לאור גדול, והמן הוא לחם אבירים כולו רוחניות, לחם שמלאכי השרת אוכלים, על כן הרגישו מכת קדושתם טעם מן שהוא כולו קודש אד"ק ז"ל.

כל דכפין שיהיה ברכה בהמצה כמו שהיה אז בהעוגות

ובזה יובן מה שאנו אומרים הא לחמא עניא וכו', כל דכפין ייתי וייכול, ואיך אומרים כך, הלא אפשר שיבואו אורחים יותר ממה שהכין, ולפי הנ"ל ניחא, דהפירוש הוא, הא לחמא עניא די אכלו אבהתנא במצרים, שהוא היה בבחינת מן כנ"ל, וכיון דבמן כתיב והממעט לא החסיר, ע"כ כל דכפין ייתי וייכול, ובזה ניחא מה שעושים תיכף בתחילת הסדר הכנה בהטמנת האפיקומן, דהפירוש הוא אפיקו מן, ר"ל להמשיך ע"י קדושת ההכנה את קדושת המן להמצות כנ"ל.

מן הוא לחם של מלאכי השרת, וכדי שלא יתקנאו בנו אומרים הא לחמא בלשון ארמי

ועוד כתב לפרש בזה הטעם למה אנו אומרים הא לחמא עניא בלשון ארמי, דהקדמונים פירשו הטעם כדי שהמלאכים שאין מכירים בלשון ארמי, לא יבינו מה שאנו אומרים, כדי שלא יקנאו בנו, וצריך להבין אמאי דוקא בלילה זה הם מקנאין בנו, וי"ל ע"פ הא דאיתא בגמ' דישאל רגישו בעוגות שהוציאו ממצרים, טעם מן, שהוא לחם שמלאכי השרת אוכלים, וכיון שביציאתנו ממצרים הטעימנו הקב"ה טעם מן במצה, יכול להיות שגם עתה יעזור לנו ה' לטעום טעם מן בהמצה, וכדי שלא יתקנאו בנו המלאכים, כי הוא לחמם, תקנו לומר פסקא זו בלשון תרגום, אותו אין הם מכירים.

רק בליל פסח היה לחם עוני, אבל ביום ט"ו היה בו טעם מן

ועוד כתב שם בשם מהר"ש מבעלז, דלכאורה צריך להבין למה אומרים די אכלו אבותינו בארץ מצרים, הלא גם חוץ למצרים אכלו מצות, וכתב דלפי הנ"ל אתי שפיר, דהרי רק בליל פסח אכלו ישראל לחם עוני, דהיינו מצה ממש, אבל ממחרת הפסח כשיצאו ממצרים, אף שאכלו מצות, אבל לא היה זה לחם עוני, כי טעמו בהם טעם מן, וזו הכוונה שאנו אומרים, כהא לחמא עניא די אכלו אבהתנא בארעא דמצרים, דהיינו שלחם עוני כזה המונח לפנינו על השולחן, אכלו אבותינו רק בארץ מצרים, אבל חוץ למצרים אכלו מצות שהיה בהם טעם מן, ולא לחם עוני.

כוונת הא לחמא עניא לומר הנס שנעשה באותו הלחם

ולפי"ז מיושב גם מה שיש לדקדק מה שאומרים כל דכפין ייתי וייכול, דלכאורה קשה, המקום להזמין אורחים היא ביציאת מבית הכנסת, ולא אחרי שעשו קידוש ומסובים כל בני הבית לשלחן, ומי שומע אז את הזמנתו, ב' איך יכול לומר כל דכפין ייתי, בשעה שידוע בעצמו שאין בבית כל כך בריוח, ומה יעשה אם יבואו אורחים רבים, ג' מהו הלשון ייתי וייכול, הו"ל ייתי לאכל.

ועל פי הנ"ל אפשר לומר, דאין הכוונה כלל להזמין אורחים, אלא הכוונה לספר ולפרסם לפני בני ביתו את הנס הגדול שעשה הקב"ה עם אבותינו במצרים, שנכנסה הברכה בעוגות שהוציאו ממצרים, והספיקו להם לשלשים יום עד שירד המן, דבתחילה מספר שאבותינו אכלו לחם עוני רק בארץ מצרים, אבל חוץ למצרים לא אכלו עוד לחם עוני, כי העוגות שהוציאו ממצרים שהספיקו להם לשלשים יום, טעמו בהם טעם מן כנ"ל, וא"כ ממשך, דכיון שאנו רואים שה' הוא כל יכול, ממילא יכולה להכנס הברכה גם במה שמונח על השלחן, עד שכל דכפין ייתי וייכול, שאפי' אם יבואו אורחים רבים, יהיה לכולם מה לאכול, ונמצא דעיקר הכוונה

י"ד בו הוא יו"ט של דבריהם וכו', וטעם פסח ב' שהוקבע באירי, גילו לו מן השמים, לפי שבו כלתה חררה שהוציאו ממצרים לפיכך ע"כ נמשך נס יציאת מצרים, ולכן בפסח שני מצה וחמץ עמו בבית כמו שהיה בפעם ראשון, הרי דבר ברור לפניך במה שלא אמר אדם דבר מעולם.

טעמו טעם מן בעוגה שהוציאו ממצרים

ועוד מצינו בגמ' מס' קידושין (דף לח). והובא ברש"י לקמן (טז לה), אמרו שהעוגות שהוציאו ישראל ממצרים, טעמו בו טעם מן.

ובזה כתב האור החיים הק' לפרש הפסוק הלהן (טז לה) ובני ישראל 'אכלו את המן' ארבעים שנה עד בואם אל ארץ נושבת 'את המן אכלו' עד בואם וגו', וכתב, וראיתי לדקדק הכתוב למה שינה לשונו, בתחלה כתב 'אכלו את המן' הקדים זכרון האכילה לזכרון המן, וכשהזכיר המן פעם שנית, אמר 'את המן אכלו' הקדים זכרון המן לזכרון האכילה, הנה הכתוב ידקדק לשונו, לומר כי ישתנה חשבון ארבעים שנה שמנה באכילת המן, למה שמודיעך שאכלו המן עד בואם וגו', כי המן שנכנס בחשבון ארבעים שנה אינו אלא בערך מה שהיו טועמים באכילתו, והוא שהקדים זכרון אכילה קודם זכרון המן, לומר כי לצד האכילה הכר היותו מן, שהיו טועמים בעוגותיהם מן, אבל אין כל הארבעים שנה מן ממש, שהרי שלשים יום אכלו מה שהוציאו ממצרים עוגות, וכשרצה להגביל שיעור זמן אכילת המן, הקדים זכרון לומר אין זה נחשב מן לצד שטעמו כן, אלא לפי מה שהוא כפי האמת.

בני ישראל ידעו טעם המן קודם שירדו להם המן

ובזה מפרש במשך חכמה פרשת עקב (ח ג) ולא ידעו אבותיך, לפי מה שהניחו המדקדקים דהנ' להקטין, יש לומר שעוגה שהוציאו ממצרים היה בה טעם מן, ואם כן אתה תדענו קודם שאכלו המן, אבל אבותיך לא ידעו שמץ מזה, ואף ידיעה קטנה לא היה להם.

היה בהעוגות טעם מן כיון שהיה שירי מצוה

ובפרי צדיק פרשת מקץ (אות ו') כתב להאריך בענין שירי מצוה, ובא"ד כתב, ובאמת מצינו קדושה בשירי מצוה, שהרי כל קדושת אכילת הכהנים מקרבנות, הוא מפני שהם שירי אכילת מזבח שהוא סעודתא דמלכא, כמש"נ לחמי לאישי, אמנם מצינו עוד בשירי אכילת מצוה, דאית' עוגות שהוציאו ממצרים, טעמו בהם טעם מן, והיינו מפני שהיה משירי אכילת מצוה שהזכירו על החמץ יום ראשון, ולכן אח"כ אף שהיה החמץ מותר להם, ג"כ טעמו בהם טעם מן.

והנה באמת אכילת המן היה בו קדושה יותר מאכילת מצה וכמ"ש בזוהר הק' (חב סא): כד נפקו ישראל ממצרים עאלו בנהמא דאיקרי מצה, והשתא זכו למיכל נהמא אחרא עלאה יתיר מאתר עלאה וכו', אך ענין המצה מרמז שנאסר להם אכילת חמץ שהוא שאור שבעיסה, ואחר שזכו על ידי אכילת מצה לבער מלבם השאור שבעיסה, פעל להכניס קדושה בשירי העוגות שטעמו בהם טעם מן שפעל להתנהג דברי תורה בלבם, שכן היה אכילת המן בדבר שתהא התורה מתישבת בגופן, וכן הוא הסדר מצד האדם סור מרע ועשה טוב, ואחר שזכו על ידי מצה שעם הפסח להיות סור מרע, פעל שירי העוגות שיזכו שיכנסו דברי תורה בתוך לבם, וז"ש שטעמו בהם טעם מן וכו'.

עושי יחץ זכר למה שהיו טועמין טעם מן בהעוגות

ובהגדה מדרש בחידוש באמרי קודש הובא מגה"ק מהרי"ד מבעלז לפרש טעם למה עושים יחץ, למה מיד בהתחלת הסדר עושים הכנה במצה ומצניעים אותה לצור סוף הסדר, ונראה לומר בהקדם דברי א"א ז"ל דכהשאדם מכין את עצמו בקדושה ובטהרה לקיים מצוות עשה דאורייתא ודרבנן אשר ישנן בזה הלילה, יכול להרגיש ולטעום קדושת פסח מצרים ופסח דלעתיד, ופירש בזה מה שאמרו רז"ל בקדושין דישראל טעמו בהעוגות שהוציאו

מתיקות הפרשה ♦ פרשת בשלח

יא

ובאופן אחר קצת כתב **בדרשות מהר"ם שיק** לפסח, הא לחמא עניא יש לפרש, על פי מה שאמרו חז"ל שעוגות שהוציאו ממצרים היה בהם טעם מן, ובכלל זה נמי כיון דהיה שוה למן המרבה לא העדיף והממעט לא החסיר, וא"כ על המצות שהוציאו ממצרים, לא שייך לשון לחמא עניא, שהרי טעמו כטעם לשד השמן, וגם לא היה צריך לבוא אחד לרעהו עבור מאכל, כי הממעט לא החסיר, ולכך אמר דמצות שלנו הם דמיה למצות שאכלו אבותינו בארץ מצרים קודם היציאה שהיה לחמא עניא, והא ראי' כל דכפין ייתי וייכול, וכתב לפרש דזה לטובתינו דגדולה צדקה שמקרבת הגאולה וכו'.

אכן ע' בדברינו לעיל פרשת בא שהבאנו בשם ספר **להורות נתן** בטעם הדבר למה העיסה שהוציאו ממצרים לא נתחמצו, לפי שהיו כמו המן, דהיה מהני מחשבה איזה טעם יהיה, וכן היה מועיל המחשבה שלא יהיה נתחמץ ע"ש.

לכאורה היה צריך לצוות על ענין שבת קודם שהוציאו העוגות ממצרים

ועוד בענין זה כתב **במרכבת המשנה** על המכילתא פר' בא (פסחא יב א) דאיתא במכילתא שם, כיוצא בדבר אתה אומר, הוא אשר דבר ה' שבתון, והיכן דבר, והיה ביום השישי וגו', וכתב שם במרכבת המשנה, שיכינו בדיבורים מערב לשבת, והיא ההלכה ברורה, דאפי' למ"ד עקימת שפתיים לא הוי מעשה, היכא דבדיבורו אתעביד מעשה, אסור, כמו בחסמה בקול לר' יוחנן כמבואר בס' תמורה (ג):¹⁵, אלא דיש להקשות אשיטת הרב ז"ל

¹⁵ בענין איסור לאמר בפה להיות טעם אפיו במן, ואם יש איסור גם במחשבה בעלמא

במשמע מדבריו דרק בדיבור היה אסור לעשות במן, לאמר בפה שרוצה לאפות וכדומה, אכן באמת מצינו דעת **המרכבת המשנה** בעצמו בפרשתנו פר' בשלח שאמר אפי' מחשבה בעלמא ג"כ,

דיעה א' אם היה רוצה לאפות נתאפה לו, ודיעה ב' אם היה רוצה לאפות היה בו טעם אפיו

דיע' **במכילתא** בשלח (ויסע ד' ג) את אשר תאפו אפו, רבי יהושע אומר, מי שהוא רוצה אפיו, היה מתאפה לו, והרצה מבושל היה מתבשל לו, רבי אלעזר המודעי אומר, הרוצה לאכול דבר אפיו היה טועם בו כל אפויים שבעולם, והרצה לאכול דבר מבושל היה טועם בו כל בשולים שבעולם וכו', וכתב שם **במרכבת המשנה**, דקשה לר' יהושע, אחרי דקיי"ל (שבת קנב) ממצוא חפצך ודבר דבר, דבר אסור והרהור מותר, והרי במחשבתו נהפך המן לטעם אשר חשבו, מה זה אשר הזהירם את אשר תאפו אפו, ואם שיחשבו מהיום למחר, זה אין אסור לחשוב בשבת עצמו, על כרחיך שנהפך המן על פי מחשבתו בשינוי מעשה לאפיו ומבושל, גלל זה הרהור כזה אסור וכו', ומציין לעיין מה שכתב לעיל.

ושם **במכילתא** (ג' ב) איתא, ויצא העם ולקטו דבר יום ביומו, רבי יהושע אומר כדי שילקוט אדם מהיום למחר כעין מערב שבת לערב שבת, רבי אלעזר המודעי אומר, כדי שלא ילקט אדם מהיום למחר, כעין מערב שבת לערב שבת, שנאמר דבר יום ביומו, מי שברא יום ברא פרנסתו, וכו'.

ושם כתב **במרכבת המשנה** בתו"ד שבאו בשאלה למשה כעת מה לעשות בעומר של שבת, שעפי המחשבה שחשבו נתשבו טעמו, והיתה השאלה אם רשאים לחשוב בשבת, או שצריכים לחשוב מערב שבת לשבת, ור' יהושע איל לשיטתו דס"ל מי שהיה רוצה להיות אפיו, היה מתאפה לו, ולבשל, היה מתבשל לו, וא"כ אילו לא נשתנה אלא טעמו ולא ממשו, לית דין צריך בשש, שהיו רשאים לחשוב בשבת, כדילפי חז"ל (שבת קיג): ממצוא חפצך ודבר דבר, דיבור אסור, הרהור מותר, אלא שבמחשבתו נעשית מעשה שנאפה ונתבשל, נהפך טעמו וממשו, על כן באו בשאלה, והשיבם השי"ת, הוא אשר דיבר ה' שבתון וגו', את אשר תאפו אפו, הואיל ובמחשבתם נעשה מעשה, אסור לחשוב, דוגמא לדבר דלאו שאין בו מעשה אין לוקין אליו, ובתמורה לוקין, ואמר ר' יוחנן לתנא, לא תתני ממיר דלאו שיש בו מעשה הוא, דבדיבורו איתעביד מעשה, כמבואר ריש מס' תמורה (ג): על כן באה התשובה את אשר תאפו אפו וכו'.

וכתב לפרש ור' אלעזר המודעי, ס"ל שלא נשתנה המן אלא בטעמו, ואעפ"כ הרהור כזה אסור, היותו פועל בכח, דוגמא לדבר למ"ד טעם כעיקר דאורייתא. ועי' שם גם בשאר מפרשי המכילתא שכתבו לתרץ קושיא זה, **דבפי' באר אברהם** כתב, דבאמת ר' יהושע ס"ל (דכבר במרה נצטוו על מלאכת שבת, ולמה נצרך משה להזהירם עתה שנית, אלא משום דשאני גבי המן מה שלא היו עושים בידיים כי אם במחשבת רצונם או בדיבור, על כן הוצרך על דבר זה להזהירם מחדש, והגם דגבי שאר כל הענינים אין המחשבה והדיבור נחשב למלאכה, שאני התם שאין המחשבה פועלת בהם כי אם גרם בעלמא, אם מדבר ומצווה לאחר שהוא בעל בחירה, ומה שאין כן כאן, דמחשבתו נעשית מיד, ודוגמתו מצינו בענין מחמר, שהבהמה הולכת מחמת דיבורו וקולו, דאסור במחמר בהמתו שאינה בעל בחירה דאסור כן התורה וכו'.

וכן כתב **בפי' זה ינחמנו**, דכיון דלא נעשה מעשה בידיים הו"א דמותר, והקשה כיון שאינה מלאכה, למה נאסרה להם, יש לומר דס"ל שאפילו מלאכת מחשבת

היא להשריש בבני ביתו שהקב"ה הוא המושל ואדון העולם, והוא כל יכול¹³.

בליל ט"ו הרגישו רק מצה ומינם ט"ו ואילך הרגישו חמץ ומצה

ובהגדה של פסח מהר"י ט"ב (אות לח) כתב לפרש, מה נשתנה הלילה הזה מכל הלילות שבכל הלילות אנו אוכלין חמץ ומצה, הלילה הזה כולו מצה, יל"ד דהול"ל שבכל הלילה אנו אוכלין בין חמץ ובין מצה, כמו שאמר בין יושבין ובין מסובין, ואפ"ל על פי מה דאיתא בגמ' עוגות שהוציאו ממצרים טעמו בהם טעם מן, ומבואר בגמ' (יומא עה.) דבמן טעמו בו כל המינין, ולפי זה יש לומר כי בעוגות שהוציאו ממצרים טעמו בהם טעם חמץ ומצה ממש, אמנם בליל יום ט"ו שיצאו ממצרים, דהיתה ציווי הבו"ת עליהם לאכול מצה ולא חמץ, בודאי לא היה נרגשת בעוגות ההם טעם חמץ, אלא טעם מצה בלבד, כי זה היה רצונו יתברך שיאכלו מצה ולא חמץ, וגם רצון בני ישראל היה לקיים ציווי השי"ת, ולא רצו להרגיש בו טעם חמץ¹⁴.

ואפשר שזה מדוייק בפסוק ויאפו את הבצק אשר הוציאו ממצרים עוגות מצות, כי לא חמץ, וצ"ב מה שכפל ואמר עוגות מצות כי לא חמץ, הלא היינו הר, ולדרכינו בא לאפוקי דאע"פ שהיה מוטבע בעוגות ההם בדרך הנס טעם שניהם חמץ וגם מצה, עתה נשתנה מכללו, וטעמו בו רק טעם מצה, ולא חמץ.

ועל דרך זה יתפרש השאלה על העוגות הללו, מה נשתנה הלילה הזה, היינו ליל פסח מצרים מכל הלילות, שבכל הלילות טעמו בעוגות ההם טעם חמץ ומצה, והיה אפשר להיות נאכל במאכל אחד, והלילה הזה כולו מצה, שלא היה נרגש בהם טעם חמץ כלל, ואתי שפיר הלשון חמץ ומצה, ולא אמר בין חמץ ובין מצה, דכוונה השאלה הוא כי במאכל אחד היה בו טעם חמץ ומצה גם יחד.

כיון שבמן הרגישו כמה טעמים אי אפשר לצאת בו ליל ט"ו והיו טועמין בו רק טעם מצה

ולפי דבריו נמצא דאם היו רוצים היו יכולים להרגיש בליל ט"ו גם טעם חמץ אלא שלא היו רוצין, אכן מצינו מי שמפרש דבליל ט"ו לא היו יכולין להרגיש רק טעם מצה, ולא היה עדיין בבחינת המן, וזה מצינו בהגדה **מגידים חדשים** (לר' מאיר מנחם מענדל ביק דומ"ץ מעזיבוש, נפטר שנת תר"ג) שכתב לפרש הא לחמא עניא די אכלו אבהתנא בארעא דמצרים, והלא אכלו עוגות מצות שהוציאו ממצרים שלשים יום, ואמאי קאמר דוקא בארעא דמצרים, ונראה דלק"מ דהנה לפי דברי הגמ' ורש"י שטעמו טעם מן בהעוגות, א"כ הלא המן היה נשתנה לכמה טעמים, ואין להם עושר גדול מזה שנשתנה לכל הטעמים שביקשו לטעום, והיאך קאמר על זה לחמא עניא, אך זה ברור דמה שטעמו טעם מן היה אחרי צאתם ממצרים, אמנם בעת אכילתם במצרים את הקרבן פסח על מצות ומרורים כהלכות הפסח, לא היו טועמין אז בהמצה טעם מן, וכן מורגש בקרא בהוציאי אתכם מארץ מצרים דייקא, ועוד מוכרח כן, דהרי היו צריכין לקיים מצות לחם עוני בלילה ראשון, ואי היו מרגישין טעם מן במצרים, לא היה להם עוני.

¹³ ובזה מפרש שם מה שאומרים השתא הכא לשנה הבאה בארעא דישיראל, דאין זו תפלה שיהיה כן, דא"ל הו"ל יה"ר מלפניך וכו', אלא הפונה, דאף שברגע זה אין אנו רואים שום פתח של הצלה וגאולה, אבל כיון שהקב"ה הוא כל יכול, נוכל לקוות שברגע שיעלה הרצון לפניו לגאלנו, לא יהיה שום מעכ ומפריע בעוד, וא"כ יכול להיות שבשנה הבאה נהיה בני חורין בארעא דישיראל אכ"ר.

¹⁴ בענין טעם איסור במן

יש לדייק מדבריו לכאורה, דאם היה רוצה היה יכול להרגיש גם בזה טעם חמץ, אלא שלא היו רוצין, ובאמת הרי כבר דנו האחרונים בזה באם היה רוצה להרגיש טעם איסור במן, ואם עבר על זה כיון דלמעשה לא היה איסור ממש, החידא דן בזה, והביאו ראי' ממאי דנדב ואבוהו היו חייבים מיתה שנכנסו למקדש שתוי יין, והרי לא היה יין אלא באר, אלא דיכולין לעבור, וא"כ עוד חזון למעוד.

משיטת הש"ס קידושין לוח. דעוגות שהוציאו היה בו טעם מן, ואמרו מעתה, אחרי שהעוגות היה בהם כל סוג המן בכל פאריז וסעיפיו, שהרי הוא המשלים למספר ארבעים שנה, והדרא הקושיא לדוכתה, איך לא הודיעים משה אזהרה זו בכמה שבתות שעברו ממרה שצטוו אשבת, דין הנ"ל, איך יתנהגו במחשבת העוגות בשבת. וכתב דיש ליישב עם מה שכתב לקמן פר' ויסע פ"א ברייתא ו' ועם כפי שיטת הפסיקתא (לקח טוב מסעי) דבט"ז בניסן יצאו ישראל ממצרים, יצדק ע"ש.

העוגות היה טעם מן כדי להרגילם קצת למזון רוחני של המן

ובשם משמאל (שלח תרע"ט) כתב בטעם הדבר למה היה כן שטעמו בהמצות טעם מן, וכן מה שמצינו שבז' אדר נפסקה המן ועדיין היו מסתפקין ממנו שבכליהן עד טז בניסן, שנראה שהיה ענין ממוצע בין מאכלם שבמצרים לבין אכילת המן, וכן בין אכילת המן למאכלם מלחם הארץ, והיינו כי ידוע ששינוי פתאומי לא יסבלהו הטבע, והיושב בבית אפל כשיצא לאור השמש תכהינה עיניו מראות, וכן להיפוך, וכמו בגשמיות כן ברוחניות.

וע"כ כשהיו אז מורגלים במאכלי מצרים, נשפעים על ידי שר הארץ, לא יתכן להם להעתיקם ממאכל זה למאכל המן לחם שמלאכי השרת אוכלין, וכל מציאותו ענין נסי, וכמו כן אחר שפסק המן מליד, לא יתכן להעתיק ממאכל מן למאכל לחם הארץ הגשמי, וע"כ נסדר הסדר שיהיה ביניהם מזון ממוצע, עוגות שהוציאו ממצרים ניתן בהם טעם מן, וכשפסק המן, נסתפקו ממנו שבכליהם, שבודאי לא היה כל כך משובח כמו ביום שירד וכו'.

איזו ע"ה חושב בשבת קודש טעם חדש, מסתם לא היה בא, כדכתיב שבת לא יהיה בו, יש לפרש שום הוי.

בכל השבוע כשהיו רוצים היו טועמים במן טעם אפוא או מבושל, אבל בשבת היה צריך לבשלו ולאפותו ממש קודם שבת

ובחכמת התורה (עמ' תרנה) כתב לחדש חידוש גדול, שכתב לפרש דברי משה לישראל, את אשר תאפו אפוא ואשר תבשלו בשלו וכו', דהוא למותר, דהוי לו רק להודיע להם העיקר שמחר לא יאפו ויבשלו, אבל היום מה שירצו יעשו. אך הענין הוא, כי משה רבינו ע"ה רצה לזכות את ישראל בקיום התורה והמצוות, ולקבל שכר, והנה אמרו חז"ל (קידושין לט): ישב אדם ולא עבר עבירה, נותנין לו שכר כעושה מצוה, והוא שבא עבירה לידו וכו', משמע הא בלא בא דבר עבירה לידו, אין נותנין לו שכר, כעושה מצוה, ולכן הכא נמי, כיון דבשבת יש מצוה שלא לבשל ולאפות, וא"כ מ"ש שאינו אופה ומבשל בשבת, מקבל שכר, אך זה אם הוי בידו לבשל ולאפות ואינו ועשה, אך באם לא הוי בידו לאפות ולבשל, אין שייך לו שכר עבור זה, ולכן צוה משה רבינו שלא יאפו ויבשלו הכל בערב שבת ולא ישיירו למחר כלום, דא"כ לא יהיה להם בשבת מה לבשל ולאפות, ולא יקבלו שכר על כך, ולכן צוה להם לשייר דוקא למחר, שיהיה בידם מה לבשל ולאפות, ולא יעשו, ויקבלו שכר.

וכן נמי אמר להם, דהנה כל השבוע לא הוי צריכין לבשל ולאפות דוקא, רק כיון שרצו לטעם טעם מבושל ואפוי, טעמו בו כך, בלי בישול ממש, שהרי כיון שטעמו בו טעמים שבעולם, מ"ט לא יעמנו בו טעם בישול ואפוי, ובדאי טעמו בו הכל, ומ"ש וטחנו ברחיים או דכו במדוכה ובשלו בפור, זה הוי רק לרשעים כמ"ש בחזקת הק' פרשה זו, אבל הצדיקים לא היו צריכין לכך, ממילא לא הוי צריכין אפיה ובישול כלל.

אך זה הוי בחול, אך מה שהוכן לשבת, אמר שלא יהיה כן, רק אם ירצו באפוי, יצטרכו אפיה ממש, ומה שירצו בבישול, יצטרך בישול ממש, והטעם לטובה להם, כדי לקבל שכר עבור מה שלא יאפו ויבשלו בשבת המותר, אבל אם לא הוי שייך ביה אפיה ובישול, לא שייך בזה מצוה שלא יעשו כן, כיון דאין שייך בו אפיה ובישול כל כך, אמר להם משה רבינו, את אשר תאפו, אשר תרצו באפיה, הוי רק אפוא דוקא, ואשר תבשלו, דוקא בשלו, ולא יהיה די בכונה, רק דוקא אפוא דוקא בשלו, וגם את העודף הניחו לכם בודאק, ולא לבשל ולאפות הכל, והטעם בכזו הוי למשמרת, לשמור בו את השבת, כמ"ש ושמרתם את השבת, ולכן אמר הניחו לכם דוקא למשמרת לשמור בו השבת כדי לקבל שכר.

וכתב עוד שם לבאר דמזה נמשך טעות ישראל מה שיצאו ללקוט, כי הנה מדבר העתיק דברי החתם סופר שכתב בתורת משה פר' ויקהל, דהרי במן לא היה ניכר שביתת שבת, שהרי גם כל השבוע לא היה להם שום מלאכה לעשות, גם לא היה ניכר ענוג שבת, כי גם כל השבוע היו טועמים במן כל הטעמים, על כן צוה עליהם שיעשו שום שינוי לזכר ענוג שבת, והיינו שיאפו אותו או יבשלו אותו, אע"פ שאינו צריך, מכל מקום לכבוד שבת יאפו ויבשלו לזכר ענוג שבת, ואותו הבשול והאפיה יעשו בערב שבת לצורך שבת, כדי שיהיה ניכר שביתת שבת ממלאכה.

אסור, וכיון שנעשה המלאכה על ידי מחשבתו, הרי הוא כאילו נעשה בפועל, וזה קרא נמי מלאכת מחשבת, וכדאיתא בפרשת יתרו על זכור ושמור, שבות ממחשבת עבודה, כל שכן הכא שנעשה מלאכתו על ידי מחשבתו, אי נמי כדי ללמוד הלכה לדורות שיכינו הכל מערב שבת, אפי' מה שמותר לעשות בשבת, ועוד יש לומר שצוה להם זה כדי שלא יבאו לעשות מלאכה בפועל.

מהו האיסור אשר תאפו אפוא
וכן כתב החיד"א בספרו פני דוד (אות טז), את אשר תאפו אפוא ואת אשר תבשלו בשלו, פי' רש"י מה שאתם רוצים לאפות בתנור אפוא היום וכו', ומקשים דרש"י כתב בפרשת בהעלותך על פסוק שטו העם ולקטו וטחנו ברחיים וכו', ולמובשלו, והכי דרוש פ' בתרא דיומא על פסוק כטעם לשד השמן, דמשתנה היה לכמה טעמים, ולפי זה מאי קאמר הכתוב פה את אשר תאפו אפוא, והלא הכל היה במחשבה ואין כאן אפיה ובישול.

אשר תאפו אפוא קאי על מה שקנו מתגרי האומות

והרב החסיד כמח"ר יעקב מלכו זלה"ה תירץ בספר דרשותיו כ"י, וז"ל, ולדעתי היה נ"ל ע"פ מ"ש ויד תהיה לך על אזור וכו', דברים שתגרי אומות העולם ומכרין להם, כי המן לחם שנבלע באברים, ומאחר שכבר היו מכרין להם תגרי אומות העולם דברים הראויים לאכילה, על זה נאמר את אשר תאפו אפוא, על מה שהיו קונין מתגרי אומות העולם וכיוצא בזה נאמר בפ"ק דקידושין בסוגיא דמושבות עכ"ל, ועטרת ראשי אבא מארי זלה"ה הקשה עליו, דקרא דאמר ואת כל העודף הניחו לכם למשמרת וכו', מוכח דעל המן קאמר, והכי משמע מהמשך הכתובים.

ומה"ש פרימו זלה"ה תירץ, דלעולם במן קאי, והיה משתנה הכל במחשבה, ועם כל זה דוקא בערב שבת שרי לחשוב מה שהיה רוצה, ולא בשבת, ואיתא כי הא דכתבו התוס' בגיטין דף לא. בההיא דאמרו כשם שתרומה גדולה נטלת באומד ומחשבה וכו', הדיכחו דבשתיקה שרי להפריש תרומות בלא דיבור, והקשה לפי זה אמאי אין מגביהין תרומות בשבת, דכיון דאפשר במחשבה מ"ש ממדומע דר"י אומר אף מעלין את המדומע בא' וק', ויתרצו דשאני מדומע שכבר הוא מתוקן, אבל תחלת תקונו של טבל לא שרי אף במחשבה, הרי דלתקן דבר, אף במחשבה אסור בשבת, והשתא אתי שפיר דאמר את אשר תאפו וכו', דהגם דהוי במחשבה, אסור בשבת עכ"ל.

וזה חזיתי במכילתא בהך קרא (היינו מה שהבאנו לעיל) וכו', וא"כ צדק הרב מה"ש פרימו בדבריו, והתימה על הרב מהר"י מולכו דנראה דאשתמיטתיה ברייתא דמכילתא דפירושא אתמר בהך קרא דהכל במחשבה, וראיתי בפ"ה מכילתא הנקרא זה ינחמנו, שהעיר בזה, ותיירץ על דרך שתיירץ מהר"ש פרימו מסבא, ועוד תי' שם שינוי דחיקי.

גם ראיתי **להרב נחלת יעקב** שנתעורר בזה בפ"ה בהעלותך ותי' דלמ"ד טעמן ולא ממש היו אופין ומבשלין לטעום ממש, א"כ שהיה בשבת ראשונה, ועדיין לא ידעו וכו', ותיירץ ראשון אינו נח ל' דאי הכי אמאי רש"י כתב לא ירד ברחיים, לימא דעבוד הכי לטעום ממש, וקרא כפשטיה, גם את השני לא נהירא, דמשה רבינו ע"ה הוא היה אומר את אשר תאפו וכו', והול"ל דאין צריך אפיה ובישול רק במחשבה, ותו קשה עליו, דלא זכר מהמכילתא הנזכר, ואפי' תימא דמשמע ליה להרב נחלת יעקב, דלשון רש"י דפרשתינו כפשוטו, דהוי אופים ומבשלים, ומוש"ה אצטרך להאי שינוי, מ"מ הול"ל להזכיר המכילתא ע"כ.

אכן ע"י **בספרו יוסף אומץ** (ס' צב אב ב') מה שהארץ בזה, דהעתיק בספרו פני דוד דברי מה"ש פרימו בשם אחד מן הגאונים ולמעשה שם בתוס' לא מוכח בהדיא שיש איסור בזה, עיי"ש מה שהארץ בזה.

ובאמת **למחשבת קנים** פר' בהעלותך (י"ח) כתב להקשות כן, ותימה הא כתיב את אשר תאפו אפוא, ואת אשר תבשלו בשלו, אלמא היה נאפה ומתבשל, ואין לומר לאו דוקא אפוא אלא תחשבו עליו, ולדברי המתבשל למה היה אסור בשבת לחשוב עליו שיש בו טעם תבשיל, וי"ל דכיון דלא היה מתהפך אלא על פי דבורו ותבשיל, חשבו תתקן, דלא אפילו הפרת נדרים לצורך שבת איבעיא לן בנדרים אי שרי בשבת, ואע"ג דהתם שרי, הכא חשיב תקון.

וכן כתב **דרשות מהר"ם עובד הכיב** בפרשתינו אחר שהארץ באופן הנס ושנשעו במן ביום השמישי שנומר נעשה לב' עומרים עיי"ש, וכתב ויבואו כל נשיאי העדה ויגידו למשה, נס זה שנתברך ונעשה ב' עומרים מיום ו', והשיב להם, ויאמר אליהם הוא אשר דבר ה' שבתון שבת קודש לה' מחר, כלומר דאפילו דהיא הכנה בידי שמים דעומר א' נעשה ב' עומרים, הקדים לעשותו מיום ו', משום דאפילו הכנה בידי שמים מסתרא ביום שבת, וכמו שכתבו רש"י ותוס' ז"ל במס' ביצה (ב): דביצה שנולדה ביו"ט אחר השבת, אע"ג דהיא הכנה בידי שמים, אסורה.

ואשר על כן את אשר תאפו אפוא וגו', הכוונה לענ"ד משום דכבר ידוע מה שאמרו ז"ל בילקוט בהעלותך וגם רש"י שם על הפסוק שטו העם ולקטו ז"ל, לא ירד ברחיים ולא בקדרה וכו', אלא משתנה היה טעמו וכו', באופן דזה מה שאמר להם משה, מה שאתם צריכים לאכול ליום שבת אפוי ומבושל, לא תחשבו אותה מחשבה ביום שבת קודש, משום דשבתון שבת קודש לה' מחר, ואשר ע"כ מעתה ומעכשיו ביום ו' את אשר תאפו אפוא וגו', ואע"ג דאין אתם עושים מלאכה רק מחשבה בעלמא, ומשתנה המן לכמה טעמים לפי מחשבותיכם, אף מחשבה זו אסורה להם, אע"ג דבידי שמים נעשה השינוי, ואע"ג דק"ל דבר דבר, דבור אסור הרהור מותר, מ"מ מהרהור זה שהיה בא ליד מעשה, אסור, דהכנה בידי שמים מסתרא, כמו שכתבו רש"י ותוס' ז"ל, דהיינו טעמא דביצה שנולדה ביו"ט אסורה משום הכנה, אע"ג דהיא הכנה בידי שמים, וא"כ היה מותר להם מחשבת האפיה והבישול.

ועי' **בשפתי צדיק פר' בשלח** (אות סה) שכתב, בענין המן שנתהפך לכמה טעמים, פשוט נראה שהיה אסור לחשוב בשבת קודש שיבוא טעם חדש, שזהו ענין תיקון גדול יותר מקולוסי האספנין שהדיחון גמר מלאכתו, ואף אם היה

המעונים סובלי עול הגלות, לחמא עניא אכלו במצרים, ואולי שהם הרשומים ברשע הוא דתן ואבירם, וכתב עוד בשבתנו על וגו', פירוש ובאמצעות הבשר היו אוכלים לחם לשובע, כי היה להם הבשר ללפת בו את הפת, או ירצה כי מלבד שכבר אכלו לחם, פירוש סעודתם, היו מוסיפין לאכול בשר על השובע, ואולי שדקדקו באומרם על סיר וגו', ולא אמרו באכלנו בשר וגו', לרמז כי לא היו אוכלים מה שנתבשל ושהה, כי זה יפגם טעמו, אלא שיו יושבים על הסיר לאכול בעת גמר בשולו, וכו'.

והנה מצינו **במדבר רבה** (טז ד) וכן במצרים היו משעבדים ישראל שמונים שנה, והיה המצרי הולך במדבר ותופס איל או צבי ושוחטו, ושופת את הסיר ומבשל ואוכל, וישראל רואין ולא טועמין, שנאמר בשבתנו על סיר הבשר, באכלנו לחם לשובע, לא כתיב באכלנו מסיר הבשר, אלא בשבתנו שהיו אוכלין לחמם בלא בשר וכו'.

וכתב שם **ביפה תואר** לפרש והזכרתם זה בתלונתם, לומר שטוב להם למות במצרים, שאף שהיו תאבים לבשר, מ"מ היו שבעים בלחם, משא"כ עכשיו שמתים ברעב, ומה שענה ה' אותם גם בבשר, כאומרם בין הערבים תאכלו בשר, זה מחסדו יתברך לתת להם יותר מבקשתם וכו'.

ובמכילתא כאן כתב, בשבתנו על סיר הבשר, רבי יהושע אומר, תאבים היו ישראל לאכול, רבי אלעזר המודעי אומר, עבדים היו ישראל למלכים במצרים, יצאו לשוק, נוטלין פת בשר ודגים וכל דבר, ואין כל בריה מוחה בידם, יוצאין לשדה נוטלים ענבים ותאנים ורמונים וכל דבר, ואין בריה מוחה בידם, רבי יוסי אומר תדע שלא נתן להם אלא באחרונה, לכך נאמר את הקשאים, שהיו קשים למעיהם וכו'.

והחתם סופר (עמ' עו) כתב חידוש גדול, וז"ל, יש לדקדק, וכי היה להם בשר במצרים בחנם, הלא האספסוף לא אמרו אלא זכרנו את הדגה אשר נאכל במצרים חנם, ופי' שם הרמב"ן כי הדגים קטנים אין להם דמים במצרים, אבל שהיה להם בשר במצרים בחנם, זה לא שמענו.

על כן נ"ל לפרש לטובה, כי אמרו במצרים היו נשכרים על רעבונם וצמאונם שסבלו, שהרי אז ישבו על סיר הבשר של מצריים ולא אכלו ולא נהנו ממנו כי אם אכלו לחם לשובע, ר"ל בהסתפקות ולא בקשו יותר מזה, שהרי אילו רצה להתערב ולהיות עם אחד עם המצריים, היו יושבים שם ברומם של עולם, שהרי על דעת כן ציוה פרעה להשליך הזכרים ליאור ולהחיות הבנות, כדי שיערבו בהם, אבל ישראל היו מצויינים שם, ולא אבו להיות עם אחד עם המצריים, וראו אותם בכבודם אוכלי בשר החזיר והשקץ, והם אכלו לחמם בצר ודוחק כעבדים נתונים למרמס, והיו יכולים להיות בכבוד גדול ולא רצו, ואם כן מסתמא היה להם שכר טוב בעמלם, משא"כ עתה הם רעבים ללחם ולבשר ואין לאל ידם להושיע לעצמם, גם שכר טוב לא יהיה להם.

וכעין זה כתב **בדרשות חת"ס** (עמ' קי"ד) ובקצת שינוי ונעתיק דבריו, והנה לפי המובן הפשוט הוא שקר, כי לא ניתן להם במצרים בשר, כי אם לחם צר ומים לחץ, וזה אחד מטעם אכילת מצה לחם עוני בפרוסה, כדרך שהיו מאכילין אותם במצרים, והם בעצמם אמרו בפרשת בהעלותך זכרנו את הדגה וכו', אבל מאכילת בשר אין זכר למו, ועוד מה להם להזכיר שבתם על סיר הבשר, ולא אמרו ואכלנו בשר ולחם לשובע.

אבל הענין כמו שזכרנו, שגם במצרים כבר היו ישראל גדורים מבלי להתערב בגוים מלאכול שיקוצים ומרק פיגולים של מצרים, ואלו היו רוצים להתערב עמהם ולהעשות עמהם גוי אחד, היו פטורים מעבודת פרך, אך הם בחרו בעבודת פרך ועיניו, רק להיות מצויינים שם, וזה שאמרו שהם ישבו על סיר הבשר של אדוניהם המצרים לבשלם לאדוניהם המצרים באכלנו לחם לשובע, רוצה שהוא ראה לפניו סיר הבשר, ולא אכלו ממנו, כי אם לחם, ואכלו לשובע בהסתפקות ושביעה, ולא התאוו למרק פיגול בשר המצרי,

וכעין זה כתב שם **בבן יהוידע** במס' קדושין, וכתב עוד טעם, דרמז להם בזה, שרצונו להוריד להם מן, ובחנם צעקו ונתלוננו, שגם בלא צעקתם ונתלונתם יוריד להם לחם מן השמים, ויאכלו וישבעו בו.

תלונות בני ישראל היתה שהקב"ה לא צוה למשה ולאהרן להוציא כל כך מבני ישראל ממצרים, והראי' שהרי אין להם לאכול

וכתב ה**נצי"ב בברכת הנצי"ב** על המכילתא וילונו העם על משה ועל אהרן במדבר הלאוי מתנו בשלשה ימי אפלה של מצרים, וז"ל, לשון התלונה בכלל פלא, ולמה לא אמרו מי יתן ועבדנו את מצרים, וכמו שאמרו בתלונה הראשונה כי טוב לנו עבוד את מצרים ממותנו במדבר, ותו קשה דיוק הלשון כי הוצאתם אותנו להמית את כל הקהל הזה ברעב, והכי מיבעי להמיתנו ברעב, או כי הוצאתם את כל הקהל הזה להמיתם ברעב, ותו קשה, למה התלוננו כאן גם על אהרן יותר מתלונתם בעמדם על הים.

אלא כך הענין, שכאן לא התלוננו על עיקר יציאת מצרים לחשוב תועה שמשה עשה הכל מדעת עצמו ח"ו, כמו שהיו סבורים לפני קריעת ים סוף, שהרי אח"כ כתיב ויאמינו בה' ובמשה עבדו, הרי האמינו אשר ה' הוציאם, אלא כך היתה התלונה על משה ואהרן, שחשבו כי ברצון ה' היה להוציא עדה קטנה של זקני הדור וצדיקים מעיקרם שהיו במצרים, ולא כל המון העם, אשר כמה מהם באמת לא רצו לצאת, לולי משה ואהרן החוצבים להבות אש בדבריהם ועל שפתיהם לקחו ללבם ופתום לצאת גם המה, אבל בלי זה היו מתים גם המה בתוך הרבה שלא נתרצו גם אח"כ לצאת, ומתו בג' ימי אפלה, שכך עלה ברצון שלא ישרא מזרע ישראל פרסה במצרים.

וחשבו אשר אם עלו רק עדה קטנה היה די להסתפק בצאן ובקר עד בואם אל ארץ נושבת, אבל משה ואהרן הוציאו המון רבה מד"ע, כמו שהוציא משה ערב רב בלי רצון ה' כידוע, ובזה הגיעו שאין מקום להתפרנס במדבר, ובע"כ ימותו כלם אפי' זקני הדור והעדה שהיו ראויים לצאת.

וזהו דבריהם בדיוק מי יתן מותנו ביד ה' כמו כל המתים בדבר בשביל שלא רצו לצאת, כי הוצאתם אותנו הדיוטים אשר מתחלה לא רצינו לצאת ולעבוד את ה', ויהיה בזה סיבה להמית את כל הקהל הזה אפי' מי שהיה ראוי לכך מתחלה, ובע"כ ימותו כולם, נמצא היתה התלונה רק על משה ואהרן לפי דעתם, ולא על ה', ומשום הכי היתה התלונה כאן גם על אהרן, שגם הוא הוכיח ופתה אותם לצאת ממצרים, ולהשתעבד למלכות שמים.

פרק ד' סיר הבשר במצרים

ויאמרו אליהם בני ישראל מי יתן מותנו ביד ה' בארץ מצרים בשבתנו על סיר הבשר באכלנו לחם לשבע כי הוצאתם אותנו וגו'

ונלא המפרשים מהו שאמרו שישבו על סיר הבשר במצרים, וכי במצרים היו אוכלים בשר לשובע, והרי זהו הטעם שאוכלים מצה, לחם עני, על שום מה שאכלו אבותינו במצרים

והנה ה**בעל הטורים** כתב לפרש, לשובע ד' במסורה, דין, ואידך ואכלתם לשובע, ואכלתם לחמכם לשובע, צידה שלח להם לשובע, מלמד שגם במצרים זימן להם הקב"ה ספוקיהם, כמו שדרשו רז"ל הדגה אשר נאכל במצרים חנם, וכי תעלה על דעתך שנתנו להם חנם, השתא וכו', אלא שהקב"ה היה מזמין להם דגים בכדיהם, וזהו צידה שלח להם לשובע.

והאור החיים הק' כתב, מכאן אתה למד, כי מדברי לשון הרע זה, הם אותם שלא היה עליהם עול סבלות מצרים, והם השוטרים, כי

מתיקות הפרשה ♦ פרשת בשלח

והיה יכול עם זה לאכול אם ירצה להפוך עצמו ולהיות מצרי, אלא שלא רצה, א"כ איך קהל ה' כזה ימות ברעב במדבר, על דרך שאמרו חז"ל (ב"ק נ). בבתו של נחוניא חופר שיחין, דבר שנצטער בו אותו צדיק, יכשל בו זרעו, הוא המציל מים לעולי רגלים, ואפ"ה מת בנו בצמא, וה"נ איך ימותו ברעב וכו',

ועוד כתב שם (בחת"ס על התורה), אע"פ שהמצריים האכילים לחם עוני, מכל מקום בכל יום שבת, ששבתו ממלאכה גם במצרים, כמו שכתבנו לעיל כבר כמה פעמים, עשו להם יום עונג ומנוח, ואכלו בשר ושבעו לחם, ואל תקרי בשבתנו, אלא בשבתינו, כמו שאמרו חז"ל בימים ההם כשבת, אל תיקרי כשבת, אלא כשבת, הכא נמי דכוותיה,

וען כי המתענה בשבת קורעים לו גזר דינו של שבעים שנה, אך פיר' רש"י מפני שכל עולם בתענוג והוא בצער (ברכות לא:), אך הכא להמית כל הקהל דייקא, ואין אחד מתענג.